

eul_wid: twe-bk

Ἀθανάσιος ὁ Μέγας Ἀλεξανδρείας · Athanasius the Great of Alexandria

Fourth Oratithe Arians

Period: Ὀψιμαρχαία Late Antique

Domain: Θεολογία Theology

Format: Λόγος Oration

1 (τ) Κατὰ Ἀρειανῶν λόγος. Ἐκ θεοῦ θεός ἐστιν ὁ λόγος· καὶ «θεὸς γὰρ ἦν ὁ λόγος»· καὶ πάλιν· «ὧν οἱ πατέρες καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστός, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν». Καὶ ἐπειδὴ ἐκ θεοῦ θεός ἐστι καὶ τοῦ θεοῦ λόγος, σοφία, υἱὸς καὶ δυνάμεις ἐστιν ὁ Χριστός, διὰ τοῦτο εἷς θεὸς ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς καταγγέλλεται. Τοῦ ἐνὸς γὰρ θεοῦ υἱὸς ὢν ὁ λόγος, εἰς αὐτόν, οὗ καὶ ἔστιν, ἀναφέρεται· ὥστε δύο μὲν εἶναι πατέρα καὶ υἱόν, μονάδα δὲ θεότητος ἀδιαίρετον καὶ ἄσχιστον. Λεχθεῖ δ' ἂν καὶ οὕτως· μία ἀρχὴ θεότητος, καὶ οὐ δύο ἀρχαί, ὅθεν κυρίως καὶ μοναρχία ἐστίν. Ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς ἀρχῆς ἐστι φύσει υἱὸς ὁ λόγος, οὐχ ὡς ἀρχὴ ἑτέρα καθ' ἑαυτὸν ὑφεστὼς οὐδ' ἕξωθεν ταύτης γεγονώς, ἵνα μὴ τῇ ἑτερότητι δυαρχία καὶ πολυαρχία γένηται, ἀλλὰ τῆς μιᾶς ἀρχῆς ἴδιος υἱός, ἰδία σοφία, ἴδιος λόγος ἐξ αὐτῆς ὑπάρχων. Κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην «ἐν» ταύτῃ «τῇ ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν»· θεὸς γὰρ ἐστιν ἡ ἀρχή· καὶ ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς ἐστιν, διὰ τοῦτο καὶ «θεὸς ἦν ὁ λόγος». Ὡς περ δὲ μία ἀρχή, καὶ κατὰ τοῦτο εἷς θεός, οὕτως ἡ τῶ ὄντι καὶ ἀληθῶς καὶ ὄντως οὕσα οὐσία καὶ ὑπόστασις μία ἐστίν ἡ λέγουσα «ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν», καὶ οὐ δύο, ἵνα μὴ δύο ἀρχαί. Ἐκ δὲ τῆς μιᾶς φύσει καὶ ἀληθῶς υἱὸς ὁ λόγος, ἡ σοφία, ἡ δυνάμις ἰδία ὑπάρχουσα αὐτῆς καὶ ἐξ αὐτῆς ἀχώριστος. Ὡς περ δὲ οὐκ ἄλλη, ἵνα μὴ δύο ἀρχαί, οὕτως ὁ ἐκ τῆς μιᾶς λόγος οὐ διαλελυμένος ἢ ἀπλῶς φωνὴ σημαντική, ἀλλ' οὐσιώδης λόγος καὶ οὐσιώδης σοφία, ἥτις ἐστίν ὁ υἱὸς ἀληθῶς. Εἰ γὰρ δὴ μὴ οὐσιώδης εἴη, ἔσται ὁ θεὸς λαλῶν εἰς ἀέρα καὶ σῶμα οὐδὲν πλέον ἔχων τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος, οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ ὁ λόγος αὐτοῦ κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν. Ὡς περ γὰρ μία οὐσία ἡ ἀρχή, οὕτως εἷς οὐσιώδης καὶ ὑφεστὼς ὁ ταύτης λόγος καὶ ἡ σοφία. Ὡς γὰρ ἐκ θεοῦ θεός ἐστι καὶ ἐκ σοφοῦ σοφία καὶ ἐκ λογικοῦ λόγος καὶ ἐκ πατρὸς υἱός, οὕτως ἐξ ὑποστάσεως ὑπόστατος καὶ ἐξ οὐσίας οὐσιώδης καὶ ἐνούσιος καὶ ἐξ ὄντος ὢν. Ἐπεὶ εἰ μὴ οὐσιώδης σοφία καὶ ἐνούσιος λόγος καὶ ὢν υἱός, ἀλλ' ἀπλῶς σοφία καὶ λόγος καὶ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ, εἴη ἂν αὐτὸς ὁ πατὴρ σύνθετος ἐκ σοφίας καὶ λόγου.

2 Εἰ δὲ τοῦτο, ἀκολουθήσει τὰ προειρημένα ἄτοπα· ἔσται δὲ καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ πατήρ, καὶ ὁ υἱὸς αὐτὸς ἑαυτὸν γεννῶν καὶ γεννώμενος ὑφ' ἑαυτοῦ· ἢ ὄνομα μόνον ἐστὶ λόγος, καὶ σοφία, καὶ υἱός, οὐχ ὑφέστηκε δέ, καθ' οὗ λέγεται ταῦτα, μᾶλλον δὲ ὅς ἐστι ταῦτα. Εἰ οὖν οὐχ ὑφέστηκεν, ἀργὰ ἂν εἴη καὶ κενὰ τὰ ὀνόματα, ἐκτὸς εἰ μὴ ἂν τις εἴποι αὐτοσοφίαν εἶναι καὶ αὐτολόγον τὸν θεόν. Ἀλλ' εἰ τοῦτο, εἴη ἂν αὐτὸς ἑαυτοῦ πατήρ καὶ υἱός· πατήρ μὲν, ὅτε σοφός, υἱὸς δέ, ὅτε σοφία. Ἀλλὰ μὴ ὡς ποιότης τις ταῦτα ἐν τῷ θεῷ· ἄπαγε! ἀπρεπὲς τοῦτο· εὐρεθήσεται γὰρ σύνθετος ὁ θεὸς ἐξ οὐσίας καὶ ποιότητος. Πᾶσα γὰρ ποιότης ἐν οὐσίᾳ ἐστίν. Κατὰ τοῦτο δὲ ἡ θεία μονὰς ἀδιαίρετος οὕσα σύνθετος φανήσεται, τεμνομένη εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός.

Πευστέον οὖν τῶν προπετῶν· ὁ υἱὸς σοφία καὶ λόγος ἐκηρύχθη τοῦ θεοῦ· πῶς τοίνυν ἐστίν; Εἰ μὲν ὡς ποιότης, ἐδείχθη τὸ ἄτοπον· εἰ δὲ αὐτοσοφία ὁ θεός, καὶ τὸ ἐκ τούτου ἄτοπον εἴρηται παρὰ Σαβελλίῳ. Οὐκοῦν ὡς γέννημα κυρίως ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς κατὰ τὸ τοῦ φωτὸς παράδειγμα. Ὡς γὰρ ἀπὸ πυρὸς φῶς, οὕτως ἐκ θεοῦ λόγος καὶ σοφία ἐκ σοφοῦ καὶ ἐκ πατρὸς υἱός. Ταύτη γὰρ καὶ ἡ μονὰς ἀδιαίρετος καὶ ὁλόκληρος μένει, καὶ ὁ ταύτης υἱὸς λόγος οὐκ ἀνούσιος οὐδὲ οὐχ ὑφεστώς, ἀλλ' οὐσιώδης ἀληθῶς. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, εἴη ἂν πάντα, ἃ λέγεται, κατ' ἐπίνοιαν καὶ ἀπλῶς λεγόμενα. Εἰ δὲ φευκτέον τὸ ἐκ τῆς ἐπινοίας ἄτοπον, ἄρα ἀληθῆς λόγος οὐσιώδης ἐστίν. Ὡς περ γὰρ ἀληθῶς πατήρ, οὕτως ἀληθῶς σοφία. Κατὰ τοῦτο οὖν δύο μὲν, ὅτι μὴ κατὰ Σαβέλλιον ὁ αὐτὸς πατήρ καὶ υἱός, ἀλλ' ὁ πατήρ πατήρ, καὶ ὁ υἱὸς υἱός, ἐν δέ, ὅτι υἱὸς τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς ἐστὶ φύσει, ἴδιος ὑπάρχων λόγος αὐτοῦ. Τοῦτο ὁ κύριος ἔλεγεν· «ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἓν ἐσμεν». Οὔτε γὰρ ὁ λόγος κεχώρισται τοῦ πατρὸς, οὔτε ὁ πατήρ ἄλογος πώποτε ἦν ἢ ἐστίν. Καὶ ὁ λόγος οὖν θεὸς καὶ ὁ πατήρ οὐκ ἄλογος· διὰ τοῦτο «ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἐμοί» εἴρηκεν. Καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς λόγος τοῦ θεοῦ ἐστίν.

³ Πότερον οὖν ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπέστη καὶ ὑποστὰς προσκεκόλληται τῷ πατρὶ; ἢ ὁ θεὸς αὐτὸν πεποίηκε καὶ ὠνόμασεν ἑαυτοῦ λόγον; Εἰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον, λέγω δὴ τό· ἑαυτῷ ὑπέστη καὶ θεὸς ἐστίν, δύο ἂν εἶεν ἀρχαί, οὐκ ἔσται δὲ εἰκότως οὐδὲ τοῦ πατρὸς ἴδιος διὰ τὸ μὴ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἑαυτοῦ εἶναι· εἰ δὲ ἕξωθεν πεποίηται, εἴη ἂν κτίσμα. Λείπεται δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ λέγειν αὐτόν. Εἰ δὲ τοῦτο, ἄλλο ἂν εἴη τὸ ἐκ τινος, καὶ ἄλλο τὸ ἐξ οὗ ἐστίν· κατὰ τοῦτο ἄρα δύο. Εἰ δὲ μὴ δύο εἴη, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λέγοιτο, ἔσται τὸ αὐτὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν καὶ γεννώμενον καὶ γεννῶν, ὅπερ ἄτοπον ἐπὶ Σαβελλίου δέδεικται. Εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ μὲν ἔστιν, οὐκ ἄλλο δέ, ἔσται καὶ γεννῶν καὶ μὴ γεννῶν· γεννῶν μὲν, ὅτι ἐξ αὐτοῦ προφέρει, μὴ γεννῶν δέ, ὅτι μὴ ἄλλο αὐτοῦ ἐστίν. Εἰ δὲ τοῦτο, εἴη ἂν κατ' ἐπίνοιαν λεγόμενος ὁ αὐτὸς πατήρ καὶ υἱός. Εἰ δὲ ἀπρεπὲς οὕτως, εἴη ἂν δύο, πατήρ καὶ υἱός, ἐν δέ, ὅτι ὁ υἱὸς οὐκ ἕξωθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ θεοῦ γεγέννηται. Εἰ δὲ φεύγει τις τὸ λέγειν γέννημα, μόνον δὲ λέγει ὑπάρχειν τὸν λόγον σὺν τῷ θεῷ, φοβηθήτω ὁ τοιοῦτος, μὴ φεύγων τὸ ὑπὸ τῆς γραφῆς λεγόμενον ἐμπέση εἰς ἀτοπίαν, διφυῇ τινα εἰσάγων τὸν θεόν· μὴ διδοὺς γὰρ ἐκ τῆς μονάδος εἶναι τὸν λόγον, ἀλλ' ἀπλῶς κεκολληθῆναι τῷ πατρὶ λόγον, δυάδα οὐσίας εἰσάγει, μηδετέραν τῆς ἐτέρας πατέρα τυγχάνουσιν. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ δυνάμεως. Φανερώτερον δ' ἂν τις ἴδοι τοῦτο, εἰ ἐπὶ πατρὸς λάβοι· εἰς γὰρ πατήρ καὶ οὐ δύο, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐνὸς ὁ υἱός. Ὡς περ οὖν οὐ δύο πατέρες, ἀλλ' εἷς, οὕτως οὐ δύο ἀρχαί, ἀλλὰ μία, καὶ ἐκ τῆς μιᾶς οὐσιώδης ὁ υἱός. Πρὸς Ἀρειανούς δὲ ἀνάπαλιν ἐρωτητέον· τοὺς μὲν γὰρ Σαβελλίζοντας ἀπὸ τῆς περὶ υἱοῦ ἐννοίας ἐλεγκτέον, τοὺς δὲ Ἀρειανούς ἀπὸ τῆς περὶ πατρὸς. Λεκτέον οὖν· ὁ θεὸς σοφὸς καὶ οὐκ ἄλογός ἐστιν, ἢ τούναντίον, ἄσοφος καὶ ἄλογος.

⁴ Εἰ μὲν οὖν τὸ δεύτερον, αὐτόθεν ἔχει τὴν ἀτοπίαν· εἰ δὲ τὸ πρῶτον, ἐρωτητέον, πῶς ἐστὶ σοφὸς καὶ οὐκ ἄλογος· πότερον ἕξωθεν ἐσχηκώς τὸν λόγον καὶ τὴν σοφίαν ἢ ἐξ ἑαυτοῦ; Εἰ μὲν οὖν ἕξωθεν, ἔσται τις ὁ προσδεδωκώς αὐτῷ, καὶ πρὶν λαβεῖν ἄσοφος καὶ ἄλογος· εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ, δῆλον ὅτι οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων, οὐδ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· ἀεὶ γὰρ ἦν, ἐπεὶ καὶ οὗ ἐστὶν εἰκὼν, ἀεὶ ὑπάρχει. Ἐὰν δὲ λέγωσιν, ὅτι σοφὸς μὲν ἔστι καὶ οὐκ ἄλογος, ἰδίαν δὲ ἔχει ἐν ἑαυτῷ σοφίαν καὶ ἴδιον λόγον, οὐ τὸν Χριστὸν δέ, ἀλλ' ἐν ᾧ καὶ τὸν Χριστὸν ἐποίησεν, λεκτέον, ὅτι, εἰ ὁ Χριστὸς ἐν ἐκείνῳ τῷ λόγῳ γέγονεν, δῆλον ὅτι καὶ τὰ πάντα. Καὶ αὐτὸς ἂν εἴη, περὶ οὗ λέγει Ἰωάννης· «πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο» καὶ ὁ Ψαλμωδὸς δέ· «πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας». Εὐρεθήσεται δὲ ὁ Χριστὸς ψευδόμενος «ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ», ὄντος ἐτέρου ἐν τῷ πατρὶ· καὶ «ὁ λόγος δὲ σὰρξ ἐγένετο» οὐκ ἀληθὲς κατ' αὐτούς. Εἰ γὰρ, ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐγένετο, αὐτὸς ἐγένετο σὰρξ, ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἔστιν ἐν τῷ πατρὶ λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, ἄρα ὁ Χριστὸς οὐ γέγονε σὰρξ, ἀλλ' ἴσως ὠνομάσθη λόγος ὁ Χριστός. Καὶ εἰ τοῦτο, πρῶτον μὲν ἄλλος ἂν εἴη παρὰ τὸ ὄνομα·

ἔπειτα οὐ δι' αὐτοῦ ἐγένετο τὰ πάντα, ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ, ἐν ᾧ καὶ ὁ Χριστός. Εἰ δὲ φήσαιεν ὡς ποιότητα εἶναι ἐν τῷ πατρὶ τὴν σοφίαν ἢ αὐτοσοφίαν εἶναι, ἀκολουθήσει τὰ ἄτοπα τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένα. Ἔσται γὰρ σύνθετος καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ υἱὸς καὶ πατὴρ γινόμενος. Πλὴν ἐλεγκτέον καὶ δυσωπητέον αὐτούς, ὅτι ὁ ἐν τῷ θεῷ λόγος οὐκ ἂν εἴη κτίσμα οὐδὲ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. Ὅντος δὲ ἅπαξ ἐν θεῷ λόγου, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Χριστὸς ὁ λέγων· «ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί», ὁ διὰ τοῦτο καὶ μονογενὴς ὢν, ἐπειδὴ οὐκ ἄλλος τις ἐξ αὐτοῦ ἐγεννήθη. Εἷς οὗτος υἱός, ὅς ἐστι λόγος, σοφία, δύναμις· οὐ γὰρ σύνθετος ἐκ τούτων ὁ θεός, ἀλλὰ γεννητικός. Ὡςπερ γὰρ τὰ κτίσματα λόγῳ δημιουργεῖ, οὕτως κατὰ φύσιν τῆς ἰδίας οὐσίας ἔχει γέννημα τὸν λόγον, δι' οὗ καὶ δημιουργεῖ καὶ κτίζει καὶ οἰκονομεῖ τὰ πάντα. Τῷ γὰρ λόγῳ καὶ τῇ σοφίᾳ τὰ πάντα γέγονεν, καὶ τῇ διατάξει αὐτοῦ διαμένει τὰ σύμπαντα. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ υἱοῦ· εἰ ἄγονος, καὶ ἀνενέργητος ὁ θεός· γέννημα γὰρ αὐτοῦ ὁ υἱός, δι' οὗ ἐργάζεται. Εἰ δὲ μή, αἱ αὐταὶ ἐρωτήσεις καὶ τὰ αὐτὰ ἄτοπα τοῖς ἀναισχυντοῦσιν ἀκολουθήσει. Ἐκ τοῦ Δευτερονομίου· «ὕμεῖς δὲ οἱ προσκείμενοι κυρίῳ τῷ θεῷ ὑμῶν, ζῆτε πάντες ἐν τῇ σήμερον».

⁵ Ἐκ τούτου δυνατὸν εἰδέναι τὴν διαφορὰν καὶ γινῶναι, ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. Ὁ μὲν γὰρ υἱὸς λέγει· «ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν» καί· «ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί»· τὰ δὲ γενητά, ὅτ' ἂν προκόπτη, πρόσκειται τῷ κυρίῳ. Ὁ μὲν γὰρ λόγος ὡς ἴδιος ἐν τῷ πατρὶ ἐστίν· τὰ δὲ γενητὰ ἔξωθεν ὄντα πρόσκειται ὡς τῇ μὲν φύσει ἀλλότρια, τῇ δὲ προαιρέσει προσκείμενα. Καὶ γὰρ καὶ υἱὸς μὲν ὁ φύσει ἓν ἐστι μετὰ τοῦ γεννῶντος· ὁ δὲ ἔξωθεν υἱοποιούμενος προσκείσεται τῷ γένει. Διὰ τοῦτο καὶ εὐθὺς ἐπιφέρει, ὅτι «ποῖον ἔθνος μέγα, ᾧ ἐστὶν αὐτῷ θεὸς ἐγγίζων»; καὶ ἀλλαχοῦ· «θεὸς ἐγγίζων ἐγώ». Τοῖς γὰρ γενητοῖς ἐγγίζει ὡς ξένους αὐτοῦ οὖσιν, τῷ δὲ υἱῷ ὡς ἰδίῳ οὐκ ἐγγίζει. ἀλλ' ἐν αὐτῷ ἐστίν· καὶ ὁ υἱὸς οὐ πρόσκειται, ἀλλὰ σύνεστι τῷ πατρὶ. Ὅθεν καὶ πάλιν λέγει Μωσῆς ἐν αὐτῷ τῷ Δευτερονομίῳ· «τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσεσθε καὶ αὐτῷ προστεθήσεσθε». Τὸ δὲ προστιθέμενον ἔξωθεν προστίθεται. Πρὸς δὲ τὴν ἀσθενῆ καὶ ἀνθρωπίνην ἔννοιαν τῶν Ἀρειανῶν, διὰ τὸ ὑπονοεῖν τὸν κύριον ἐνδεᾶ, ὅταν λέγῃ· «ἐδόθη μοι» καὶ «ἔλαβον», καὶ ἐὰν λέγῃ ὁ Παῦλος· «διὰ τοῦτο ὑπερύψωσεν αὐτόν» καὶ «ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ» καὶ τὰ τοιαῦτα, λεκτέον, ὅτι ὁ κύριος ἡμῶν, λόγος ὢν υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἐφόρησε σῶμα καὶ γέγονε καὶ υἱὸς ἀνθρώπου, ἵνα «μεσίτης γενόμενος θεοῦ καὶ ἀνθρώπων» τὰ μὲν θεοῦ ἡμῖν, τὰ δὲ ἡμῶν τῷ θεῷ διακονῇ.

⁶ Ὅταν οὖν λέγεται πεινᾶν καὶ δακρύνειν καὶ κοπιᾶν καὶ «ἐλωῖ, ἐλωῖ», ἀνθρώπινα ὄντα καὶ ἡμέτερα πάθη, δέχεται παρ' ἡμῶν καὶ τῷ πατρὶ ἀναφέρει, πρεσβεύων ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἐν αὐτῷ ἐξαφανισθῇ· ὅταν δέ, ὅτι «ἐδόθη μοι ἐξουσία» καὶ «ἔλαβον» καὶ «διὰ τοῦτο ὑπερύψωσεν αὐτόν ὁ θεός», τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ εἰς ἡμᾶς ἐστὶ χαρίσματα δι' αὐτοῦ διδόμενα. Οὐ γὰρ ὁ λόγος ἐνδεὴς ἦν ἢ γέγονε πώποτε· οὐδὲ πάλιν οἱ ἄνθρωποι ἱκανοὶ ἦσαν ἑαυτοῖς διακονῆσαι ταῦτα· διὰ δὲ τοῦ λόγου δίδοται ἡμῖν· διὰ τοῦτο ὡς αὐτῷ διδόμενα ἡμῖν μεταδίδοται· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ὡς αὐτῷ διδόμενα εἰς ἡμᾶς διαβῇ. Ἄνθρωπος γὰρ ψιλὸς οὐκ ἂν ἠξιώθη τούτων· λόγος δὲ πάλιν μόνος, οὐκ ἂν ἐδεήθη τούτων. Συνήφθη οὖν ἡμῖν ὁ λόγος, καὶ τότε ἐξουσίαν ἡμῖν μετέδωκε καὶ ὑπερύψωσεν. Ἐν ἀνθρώπῳ γὰρ ὢν ὁ λόγος ὑπερύψωσε τὸν ἄνθρωπον· καὶ ἐν ἀνθρώπῳ ὄντος τοῦ λόγου ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος. Ἐπεὶ οὖν τοῦ λόγου ὄντος ἐν σαρκὶ ὑψώθη ὁ ἄνθρωπος καὶ ἔλαβεν ἐξουσίαν, διὰ τοῦτο εἰς τὸν λόγον ἀναφέρεται ταῦτα, ἐπειδὴ δι' αὐτόν ἐδόθη· διὰ γὰρ τὸν ἐν ἀνθρώπῳ λόγον ἐδόθη ταῦτα τὰ χαρίσματα. Καὶ ὥςπερ «ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο», οὕτως καὶ ὁ ἄνθρωπος τὰ διὰ τοῦ λόγου εἴληφεν. Πάντα γὰρ ὅσα ὁ ἄνθρωπος εἴληφεν, ὁ λόγος λέγεται εἴληφέναι, ἵνα δειχθῇ, ὅτι οὐκ ἄξιος ὢν ὁ ἄνθρωπος λαβεῖν, ὅσον ἤκεν εἰς τὴν αὐτοῦ φύσιν, ὅμως διὰ τὸν γενόμενον σάρκα λόγον εἴληφεν. Ὅθεν ἐάν τι λέγεται δίδοσθαι τῷ κυρίῳ ἢ τι τοιοῦτον, νοεῖν δεῖ μὴ αὐτῷ ὡς χρήζοντι δίδοσθαι, ἀλλὰ τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τοῦ λόγου. Καὶ γὰρ πᾶς πρεσβεύων ὑπὲρ ἄλλου, αὐτὸς τὴν χάριν λαμβάνει οὐ

χρήζων, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑπὲρ οὗ πρεσβεύει. Ὡσπερ γὰρ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν λαμβάνει οὐκ ἀσθενῶν καὶ πεινᾷ οὐ πεινῶν, ἀλλὰ τὰ ἡμῶν ἀναπέμπει εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι, οὕτως τὰς ἀντὶ τῶν ἀσθενειῶν παρὰ θεοῦ δωρεὰς πάλιν αὐτὸς δέχεται, ἵνα συναφθεῖς ἄνθρωπος μεταλαβεῖν δυνηθῇ.

⁷ Λέγει γοῦν ὁ κύριος· «πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς», καὶ πάλιν· «ὑπὲρ αὐτῶν ἐρωτῶ». Ἡρώτα γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν τὰ ἡμῶν ἀναδεχόμενος καὶ ἐδίδου, ἃ ἐλάμβανεν. Ἐπειδὴ οὖν συναφθέντος τοῦ λόγου τῷ ἀνθρώπῳ εἰς τὸν λόγον ἀποβλέπων ἐχαρίζετο ὁ πατὴρ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ὑψωθῆναι, τὸ ἔχειν πᾶσαν ἐξουσίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα· διὰ τοῦτο αὐτῷ τῷ λόγῳ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ὡς αὐτῷ διδόμενά ἐστιν, ἃ δι' αὐτοῦ ἡμεῖς λαμβάνομεν. Ὡς γὰρ δι' ἡμᾶς ἐνηνθρώπησεν αὐτός, οὕτως ἡμεῖς δι' αὐτὸν ὑψούμεθα. Οὐδὲν οὖν ἄτοπον, εἰ ὥσπερ δι' ἡμᾶς ἐταπείνωσεν ἑαυτόν, οὕτως καὶ δι' ἡμᾶς λέγεται ὑπερυψῶσθαι. «Ἐχαρίσατο» οὖν αὐτῷ ἀντὶ τοῦ, ἡμῖν δι' αὐτόν· καὶ «ὑπερύψωσεν» ἀντὶ τοῦ, ἡμᾶς ἐν αὐτῷ. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ λόγος, ἡμῶν ὑψουμένων καὶ λαμβανόντων καὶ βοηθουμένων, ὡς αὐτὸς ὑψούμενος καὶ λαμβάνων καὶ βοηθούμενος εὐχαριστεῖ τῷ πατρὶ τὰ ἡμέτερα εἰς ἑαυτὸν ἀναφέρων καὶ λέγων· «πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς». Οἱ περὶ Εὐσέβιον οἱ Ἀρειομανῖται ἀρχὴν τοῦ εἶναι τῷ υἱῷ διδόντες προσποιοῦνται μὴ βούλεσθαι ἀρχὴν αὐτὸν ἔχειν βασιλείας.

⁸ Ἦστι δὲ γελοῖον. Ὁ γὰρ ἀρχὴν τοῦ εἶναι διδοὺς τῷ υἱῷ πρόδηλον, ὅτι καὶ τοῦ βασιλεύειν ἀρχὴν δίδωσιν αὐτῷ. ὥστε ὁμολογοῦντες, ὃ ἀρνοῦνται, τυφλώττουσιν. Καὶ πάλιν οἱ λέγοντες μόνον ὄνομα εἶναι υἱοῦ, ἀνούσιον δὲ καὶ ἀνυπόστατον εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, τουτέστι τὸν λόγον τοῦ πατρὸς, προσποιοῦνται ἀγανακτεῖν κατὰ τῶν λεγόντων· ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν. Ἦστι δὲ καὶ τοῦτο γελοῖον. Οἱ γὰρ ὅλως τὸ εἶναι αὐτῷ μὴ διδόντες ἀγανακτοῦσι κατὰ τῶν κἂν χρόνῳ διδόντων. Καὶ οὗτοι οὖν, ὅπερ ἀρνοῦνται, διὰ τοῦ ἐπιτιμᾶν τοῖς ἄλλοις ὁμολογοῦσιν. Πάλιν τε οἱ περὶ Εὐσέβιον υἱὸν ὁμολογοῦντες ἀρνοῦνται αὐτὸν εἶναι φύσει λόγον, καὶ κατ' ἐπίνοιαν λόγον λέγεσθαι τὸν υἱὸν βούλονται· οἱ δὲ ἕτεροι λόγον ὁμολογοῦντες ἀρνοῦνται αὐτὸν εἶναι υἱόν, καὶ κατ' ἐπίνοιαν υἱὸν λέγεσθαι τὸν λόγον βούλονται, ἐξ ἴσου κενεμβατοῦντες. «Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν».

⁹ Τὰ δύο ἓν εἶναί φατε, ἢ τὸ ἓν διώνυμον, ἢ πάλιν τὸ ἓν εἰς δύο διηρῆσθαι. Εἰ μὲν οὖν τὸ ἓν εἰς δύο διήρηται, ἀνάγκη σῶμα εἶναι τὸ διαιρεθέν, καὶ μηδέτερον τέλειον, μέρος γὰρ ἐκάτερον καὶ οὐχ ὅλον· εἰ δὲ τὸ ἓν διώνυμον, Σαβελλίου τὸ ἐπιτήδευμα τὸν αὐτὸν υἱὸν καὶ πατέρα λέγοντος καὶ ἐκάτερον ἀναιροῦντος, ὅτε μὲν υἱός, τὸν πατέρα, ὅτε δὲ πατὴρ, τὸν υἱόν. Εἰ δὲ τὰ δύο ἓν, ἀνάγκη δύο μὲν εἶναι, ἓν δὲ κατὰ τὴν θεότητα καὶ κατὰ τὸ ὁμοούσιον εἶναι τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸν λόγον, ὥστε δύο μὲν εἶναι, ὅτι πατὴρ ἐστὶν καὶ υἱός, ὃ ἐστὶ λόγος, ἓν δέ, ὅτι εἷς θεός. Εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἐστίν, ἔδει εἰπεῖν· ἐγὼ εἰμι ὁ πατὴρ· ἢ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ εἰμι. Νῦν δὲ ἐν τῷ, ἐγὼ· τὸν υἱὸν σημαίνει, ἐν δὲ τῷ, καὶ ὁ πατὴρ· τὸν γεννήσαντα, ἐν δὲ τῷ, ἓν· τὴν μίαν θεότητα καὶ τὸ ὁμοούσιον αὐτοῦ. Οὐ γὰρ καθ' Ἑλληνας ὁ αὐτὸς σοφὸς καὶ σοφία ἐστίν, ἢ ὁ αὐτὸς πατὴρ καὶ λόγος ἐστίν· ἀπρεπὲς γὰρ αὐτὸν ἑαυτοῦ πατέρα εἶναι. Ἡ δὲ θεία διδασκαλία οἶδε πατέρα καὶ υἱόν, καὶ σοφὸν καὶ σοφίαν, καὶ θεὸν καὶ λόγον· καθόλου μέντοι φυλάττει ἀδιαίρετον καὶ ἀδιάστατον καὶ ἀμέριστον κατὰ πάντα. Ἐὰν δέ, ὅτι δύο ἐστὶν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός, ἀκούων τις διαβάλλοι, ὡς δύο θεῶν καταγγελλομένων—τοιαῦτα γάρ τινες ἑαυτοῖς ἀναπλάττονται καὶ εὐθέως γελῶσιν, ὅτι δύο θεοὺς λέγετε—λεκτέον πρὸς τοὺς τοιούτους· εἰ ὁ πατέρα καὶ υἱὸν γινώσκων δύο θεοὺς λέγει, ὥρα καὶ τὸν λέγοντα ἓνα ἀναιρεῖν τὸν υἱὸν καὶ Σαβελλίζειν.

¹⁰ Εἰ γὰρ ὁ λέγων δύο Ἑλληνίζει, οὐκοῦν ὁ λέγων ἓν Σαβελλίζει. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστι· μὴ γένοιτο! Ἄλλ' ὥσπερ ὁ λέγων πατέρα καὶ υἱὸν δύο ἓνα θεὸν λέγει, οὕτως ὁ λέγων ἓνα θεὸν δύο φρονεῖτω, πατέρα καὶ υἱόν, ἓν ὄντας τῇ θεότητι καὶ τῷ ἐξ αὐτοῦ ἀμέριστον καὶ ἀδιαίρετον καὶ

ἄχώριστον εἶναι τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ πατρός. Ἐστω δὲ παράδειγμα ἀνθρώπινον τὸ πῦρ καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀπαύγασμα, δύο μὲν τῷ εἶναι καὶ ὁρᾶσθαι, ἔν δὲ τῷ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἀδιαίρετον εἶναι τὸ ἀπαύγασμα αὐτοῦ. Εἰς τὴν αὐτὴν μὲν ἄνοιαν τοῖς Ἀρειανοῖς πίπτουσιν· κἀκεῖνοι γὰρ φασὶ δι' ἡμᾶς αὐτὸν ἐκτίσθαι, ἵνα ἡμᾶς κτίσῃ, ὥσπερ τοῦ θεοῦ περιμένοντος τὴν ἡμετέραν κτίσιν, ἵνα ἢ προβάλῃται κατ' ἐκείνους, ἢ κτίσῃ κατὰ τούτους.

11 Ἀρειανοὶ μὲν οὖν πλέον ἡμῖν ἢ τῷ υἱῷ χαρίζονται· οὐ γὰρ ἡμεῖς δι' ἐκεῖνον, φασίν, ἀλλ' ἐκεῖνος δι' ἡμᾶς γέγονεν, εἶγε διὰ τοῦτο ἐκτίσθη καὶ ὑπέστη, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ κτίσῃ ὁ θεός. Οὗτοι δὲ ἐξ ἴσου ἢ καὶ μειζρόνως ἀσεβοῦντες ἔλαττον τῷ θεῷ ἢ ἡμῖν διδόασιν. Ἡμεῖς γὰρ πολλάκις καὶ σιωπῶντες μὲν, ἐνθυμούμενοι δὲ ἐνεργοῦμεν, ὥστε τὰ ἐκ τῆς ἐνθυμήσεως καὶ εἰδωλοποιεῖσθαι· τὸν δὲ θεὸν σιωπῶντα μὲν ἀνενέργητον, λαλοῦντα δὲ ἰσχύειν αὐτὸν βούλονται, εἶγε σιωπῶν μὲν οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν, λαλῶν δὲ κτίζειν ἥρξατο. Ἐρέσθαι γὰρ αὐτοῦς δίκαιον, εἰ ὁ λόγος ἐν τῷ θεῷ ὢν τέλειος ἦν, ὥστε καὶ ποιεῖν δύνασθαι. Εἰ μὲν οὖν ἀτελής ἦν ἐν θεῷ ὢν, γεννηθεὶς δὲ τέλειος γέγονεν, ἡμεῖς αἴτιοι τῆς τελειότητος αὐτοῦ, εἶγε δι' ἡμᾶς γεγέννηται· δι' ἡμᾶς γὰρ καὶ τὸ δύνασθαι ποιεῖν προσεῖληφεν. Εἰ δὲ τέλειος ἦν ἐν θεῷ, ὥστε καὶ ποιεῖν δύνασθαι, περιττὴ ἡ γέννησις αὐτοῦ· ἠδύνατο γὰρ καὶ ἐν πατρὶ ὢν δημιουργεῖν· ὥστε ἢ οὐ γεγέννηται, ἢ γεγέννηται οὐ δι' ἡμᾶς, ἀλλ' ὅτι αἰεὶ ἐκ τοῦ πατρός ἐστιν. Ἡ γὰρ γέννησις αὐτοῦ οὐ τὴν ἡμῶν κτίσιν δείκνυσιν, ἀλλὰ τὸ ἐκ θεοῦ εἶναι· ἦν γὰρ καὶ πρὸ τῆς κτίσεως ἡμῶν. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς τολμῶντες φανήσονται.

12 Εἰ γὰρ σιωπῶν οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν, ἀνάγκη προσεῖληφέναι αὐτὸν δύναμιν γεννήσαντα, ὃ ἐστὶ λαλήσαντα. Καὶ πόθεν προσεῖληφεν; Καὶ διὰ τί; Εἰ δὲ ἠδύνατο ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν λόγον ποιεῖν, περιττῶς γεννᾷ δυνάμενος καὶ σιωπῶν ποιεῖν. Ἐπειτα, εἰ πρὸ τοῦ γεννηθῆναι ἐν τῷ θεῷ ἦν ὁ λόγος, ἄρα γεννηθεὶς ἐκτός καὶ ἔξω τοῦ θεοῦ ἐστιν. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς νῦν λέγει· «ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἐμοί»; Εἰ δὲ νῦν ἐν τῷ πατρὶ ἐστίν, ἄρα αἰεὶ ἦν ἐν τῷ πατρὶ, ὥσπερ καὶ νῦν ἐστίν, καὶ περιττὸν τὸ λέγειν· δι' ἡμᾶς γεγέννηται καὶ μεθ' ἡμᾶς ἀνατρέχει, ἵνα ἢ ὥσπερ ἦν. Οὐ γὰρ ἦν ὅπερ οὐκ ἐστὶ νῦν, οὐδέ ἐστὶν ὅπερ οὐκ ἦν· ἀλλ' ἐστὶν ὥσπερ ἦν αἰεὶ καὶ ὡσαύτως καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχων, ἐπεὶ ἀτελής καὶ τρεπτὸς φανήσεται. Εἰ γὰρ ὅπερ ἦν, τοῦτ' ἔσται μετὰ ταῦτα, ὡς νῦν οὐκ ὢν, δηλον, ὅτι οὐκ ἐστὶ νῦν, ὅπερ ἦν καὶ ἔσται. Λέγω δέ· εἰ ἐν θεῷ ἦν πρότερον καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἔσται, δηλον, ὅτι οὐκ ἐστὶ νῦν ἐν τῷ θεῷ ὁ λόγος. Ἀλλ' ἐλέγχει τούτους ὁ κύριος λέγων· «ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἐμοί»· οὕτως γὰρ ἐστὶ νῦν, ὥσπερ ἦν αἰεὶ. Εἰ δὲ οὕτως νῦν ἐστίν, ὥσπερ ἦν αἰεὶ, δηλον, ὅτι οὐ ποτὲ μὲν ἐγεννᾶτο, ποτὲ δὲ οὐ· οὐδὲ ποτὲ μὲν ἐν θεῷ ἡσυχία ἦν, ποτὲ δὲ ἐλάλει· ἀλλ' ἐστὶν αἰεὶ πατήρ καὶ υἱὸς ὁ τούτου λόγος, οὐκ ὀνόματι μόνον λόγος, οὐδὲ κατ' ἐπίνοιαν υἱὸς ὁ λόγος, ἀλλ' ὑπάρχων ὁμοούσιος τῷ πατρὶ, οὐ δι' ἡμᾶς γεννηθεὶς· ἡμεῖς γὰρ δι' ἐκεῖνον γεγόναμεν. Ἐπεὶ εἰ δι' ἡμᾶς ἐγεννήθη, καὶ ἐν τῷ γεγεννησθαι αὐτὸν ἐκτίσθημεν, καὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ συνέστηκεν ἡ κτίσις, ἀνατρέχει δέ, ἵνα ἢ ὅπερ πρότερον ἦν, πρῶτον μὲν ἔσται πάλιν μὴ γεννώμενος ὁ γεννηθεὶς. Εἰ γὰρ ἡ πρόοδος αὐτοῦ γέννησίς ἐστιν, ἡ ἀναδρομὴ πάλιν παῦλα τῆς γεννήσεως γενομένου γὰρ αὐτοῦ ἐν τῷ θεῷ σιωπήσει πάλιν ὁ θεός. Εἰ δὲ σιωπήσει, ἔσται ὅπερ ἦν σιωπῶντος αὐτοῦ, ἡσυχία καὶ οὐ κτίσις· παύσεται ἄρα ἡ κτίσις. Ὡσπερ γὰρ προελθόντος τοῦ λόγου γέγονεν ἡ κτίσις καὶ ὑπῆρξεν, οὕτως παλινδρομοῦντος τοῦ λόγου οὐχ ὑπάρξει ἡ κτίσις. Τίς οὖν ἡ χρεῖα τοῦ γενέσθαι, εἰ παύσεται; Ἡ τί καὶ ἐλάλει ὁ θεός, ἵνα μετὰ ταῦτα σιωπήσῃ; Τί δὲ προεβάλλετο, ὃν ἀνακαλεῖται; Τί δὲ καὶ ἐγέννα, οὗ τὴν γέννησιν παύσειν ἠθέλεν; Τί δὲ πάλιν ἔσται, ἄδηλον. Ἡ γὰρ σιωπήσει αἰεὶ ἢ πάλιν γεννήσει καὶ ἐτέραν κτίσιν ἐπινοήσῃ· οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν ποιήσει—ἢ γὰρ ἂν διέμεινεν ἡ γενομένη—, ἀλλ' ἐτέραν· ἀκολουθῶς δὲ καὶ ταύτην παύσει καὶ ἐτέραν ἐπινοήσῃ, καὶ τοῦτο εἰς ἅπειρον. Τοῦτο δὲ ἴσως ἀπὸ τῶν Στωϊκῶν ὑπέλαβε διαβεβαιουμένων συστέλλεσθαι καὶ πάλιν ἐκτείνεσθαι τὸν θεὸν μετὰ τῆς κτίσεως καὶ ἀπείρως παύεσθαι.

- 13 Τὸ γὰρ πλατυνόμενον ἀπὸ στενότητος πλατύνεται, καὶ τὸ ἐκτεινόμενον συνεσταλμένον ἐκτείνεται· καὶ αὐτὸ μὲν ἔστιν, πλεον δὲ οὐδὲν ἢ πάθος ὑπομένει. Εἰ τοίνυν ἡ μονὰς πλατυνθεῖσα γέγονε τριάς, ἡ δὲ μονὰς ἐστὶν ὁ πατήρ, τριάς δὲ πατήρ, υἱός, ἅγιον πνεῦμα, πρῶτον μὲν πλατυνθεῖσα ἡ μονὰς πάθος ὑπέμεινε καὶ γέγονεν, ὅπερ οὐκ ἦν (ἐπλατύνθη γὰρ οὐκ οὕσα πλατεῖα), ἔπειτα εἰ αὕτη ἡ μονὰς ἐπλατύνθη εἰς τριάδα, τριάς δὲ ἐστὶ πατήρ καὶ υἱός καὶ ἅγιον πνεῦμα, ὁ αὐτὸς ἄρα πατήρ γέγονε καὶ υἱός καὶ πνεῦμα κατὰ Σαβέλλιον, ἐκτὸς εἰ μὴ λεγομένη παρ' αὐτῷ μονὰς ἄλλο τί ἐστὶ παρὰ τὸν πατέρα. Οὐκ ἔτι οὖν πλατύνεσθαι ἔδει λέγειν, ἀλλ' ἡ μονὰς τριῶν ποιητική, ὥστε εἶναι μονάδα, εἶτα καὶ πατέρα καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα. Εἰ γὰρ ἐπλατύνθη αὕτη καὶ ἐξέτεινεν ἑαυτήν, αὕτη ἂν εἴη, ὅπερ ἐξετάθη. Καὶ τριάς μὲν πλατυνθεῖσα οὐκ ἔτι μονὰς ἐστὶν· μονὰς δὲ οὕσα οὕτω ἦν τριάς. Καὶ ὁ πατήρ ἄρα ὢν οὕτω ἦν υἱός καὶ πνεῦμα· γενόμενος δὲ ταῦτα, οὐκ ἔτι πατήρ μόνον ἐστίν. Ταῦτα δὲ καταψευδόμενος ἂν τις εἴποι τοῦ θεοῦ σῶμα καὶ παθητὸν αὐτὸν εἰσάγων· τί γὰρ ἐστὶ πλατύνεσθαι ἢ πάθος τοῦ πλατυνομένου; Ἡ τί ἐστὶ τὸ πλατυνόμενον ἢ τὸ πρότερον μὴ τοιοῦτον, ἀλλὰ στενὸν τυγχάνον; ταῦτόν γάρ ἐστὶ χρόνῳ μόνον διαφέρον ἑαυτοῦ. Τοῦτο καὶ ὁ θεὸς γινώσκει ἀπόστολος πρὸς Κορινθίους ἐπιστέλλων· «μὴ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν· πλατύνθητε δὲ καὶ ὑμεῖς, Κορίνθιοι».
- 14 Τοὺς γὰρ αὐτοὺς ἀπὸ στενότητος εἰς πλατυσμὸν μεταβάλλειν συμβουλεύει. Ὡς περ δὲ εἰ ἐπλατύνθησαν πάλιν Κορίνθιοι καὶ στενοχωρούμενοι οὐκ ἄλλοι ἐτύγχανον, ἀλλὰ πάλιν ἦσαν Κορίνθιοι, οὕτως εἰ ὁ πατήρ ἐπλατύνθη εἰς τριάδα, ἡ τριάς πάλιν ἐστὶν ὁ πατήρ μόνος. Τὸ αὐτὸ δὲ πάλιν φησὶν· «ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτνυται» καὶ ὁ Νῶε λέγει· «Πλατύναι ὁ θεὸς τῷ Ἰάφεθ»· ἡ αὕτη γὰρ καρδία καὶ ὁ αὐτὸς Ἰάφεθ ἐστὶν ἐν τῷ πλατυσμῷ. Εἰ μὲν οὖν ἡ μονὰς ἐπλάτυνεν, ἄλλοις ἂν ἐπλάτυνεν· εἰ δὲ αὐτῇ ἐπλάτυνεν, αὕτη ἂν εἴη, ὅπερ ἐπλατύνθη. Τί δὲ ἐστὶν ἢ ὁ υἱός καὶ πνεῦμα ἅγιον; Ἐρέσθαι δὲ αὐτὸν τοιαῦτα λέγοντα καλόν· τίς ἡ ἐνέργεια τοῦ τοιούτου πλατυσμοῦ; ἢ ὡς ἐπ' αὐτῆς ἀληθείας, διὰ τί ὅλως ἐπλατύνθη; Τὸ γὰρ μὴ μένον τὸ αὐτό, ἀλλ' ὕστερον πλατυνόμενον, ἔχειν ἀνάγκη δεῖ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ ἐπλατύνθη. Εἰ μὲν οὖν ἵνα λόγος καὶ πνεῦμα συνῇ αὐτῷ, περιττὸν τὸ λέγειν ,μονάσ', εἶτα ,ἐπλατύνθη'. Οὐ γὰρ ὕστερον λόγος καὶ πνεῦμα, ἀλλ' αἰεὶ, ἵνα μὴ ἄλογος ὁ θεὸς κατὰ τοὺς Ἀρειανούς. Ὡς περ εἰ αἰεὶ ἦν λόγος καὶ πνεῦμα, αἰεὶ πλατεῖα καὶ οὐ πρῶτον μονὰς. Εἰ δὲ ὕστερον ἐπλατύνθη, ὕστερον καὶ λόγος. Εἰ δὲ διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν ἐπλατύνθη καὶ γέγονε τότε τριάς, ἄρα πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οὕτω ἦν τριάς. Φανήσεται δὲ ὁ πατήρ καὶ γεγωνὸς σάρξ, εἶγε αὐτὸς μονὰς ὢν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐπλατύνθη· καὶ τάχα λοιπὸν μονὰς ἔσται καὶ σὰρξ καὶ, τὸ τρίτον, πνεῦμα, εἶγε αὐτὸς ἐπλατύνθη· ἔσται δὲ καὶ ὀνόματι μόνον τριάς. Εἰ δὲ διὰ τὸ κτίσαι ἐπλατύνθη, ἄτοπον. Δυνατὸν γὰρ ἦν καὶ μονάδα μένουσαν αὐτὴν πάντα ποιεῖν· οὐ γὰρ ἐνδεής ἦν πλατυσμοῦ ἡ μονὰς οὐδὲ ἀσθενής ἦν πρὸ τοῦ πλατυνθῆναι. Ἄτοπον γὰρ καὶ ἀσεβὲς τοῦτό γε ἐπὶ θεοῦ νοεῖν καὶ λέγειν. Ἀκολουθήσει δὲ καὶ ἄλλο ἄτοπον. Εἰ γὰρ διὰ τὴν κτίσιν ἐπλατύνθη, ἕως δὲ μονὰς ἦν, οὐκ ἦν ἡ κτίσις· πάλιν δὲ ἔσται μετὰ τὴν συντέλειαν μονὰς ἀπὸ πλατυσμοῦ ἀναιρεθήσεται καὶ ἡ κτίσις. Ὡς περ γὰρ διὰ τὸ κτίσαι ἐπλατύνθη, οὕτως παυομένου τοῦ πλατυσμοῦ παύσεται καὶ ἡ κτίσις. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἄτοπα ἐκ τοῦ πλατύνεσθαι λέγειν εἰς τριάδα τὴν μονάδα ἀπαντήσεται.
- 15 Ἐπειδὴ δὲ οἱ τοῦτο λέγοντες τολμῶσι διαιρεῖν λόγον καὶ υἱὸν καὶ λέγειν ἄλλον μὲν εἶναι τὸν λόγον, ἕτερον δὲ τὸν υἱόν, καὶ πρότερον μὲν εἶναι τὸν λόγον εἶτα τὸν υἱόν, φέρε· καὶ περὶ τούτων ἴδωμεν. Ἔστι δὲ τούτων διάφορος ἡ τόλμα. Οἱ μὲν γὰρ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἀνέλαβεν ὁ σωτὴρ, αὐτὸν εἶναι τὸν υἱὸν λέγουσιν· οἱ δὲ τὸ συναμφοτέρον, τὸν τε ἄνθρωπον καὶ τὸν λόγον, υἱὸν τότε γεγενῆσθαι, ὅτε συνήφθησαν. Ἄλλοι δὲ εἰσιν οἱ λέγοντες αὐτὸν τὸν λόγον τότε υἱὸν γεγενῆσθαι, ὅτε ἐνηνθρώπησεν. Ἀπὸ γὰρ λόγου, φασίν, γέγονεν υἱός οὐκ ὢν πρότερον υἱός, ἀλλὰ λόγος μόνον. Στωϊκὰ μὲν οὖν ἀμφοτέρα, τὸ τε πλατύνεσθαι λέγειν τὸν θεόν, καὶ ἀρνεῖσθαι τὸν υἱόν. Κατὰ περιττὸν δὲ ἀνόητον, ὅτι ὀνομάζοντες λόγον ἀρνοῦνται αὐτὸν υἱόν

εἶναι. Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ θεοῦ ὁ λόγος, εἰκότως ἂν αὐτὸν ἀρνοῖντο εἶναι υἱόν. Εἰ δὲ ἐκ τοῦ θεοῦ ἔστιν, διὰ τί μὴ συνορῶσιν, ὅτι τὸ ἕκ τινος ὑπάρχον υἱὸς ἔστιν ἐκείνου, ἐξ οὗ καὶ ἔστιν; Εἴτα εἰ τοῦ λόγου πατὴρ ἔστιν ὁ θεός, διὰ τί μὴ καὶ ὁ λόγος υἱὸς ἂν εἴη τοῦ ἑαυτοῦ πατρός; Πατὴρ γάρ τίς ἐστι καὶ λέγεται, οὗ ἔστιν ὁ υἱός· καὶ υἱός τίς ἐστι καὶ λέγεται ἐκείνου, οὗ ἔστιν ὁ πατήρ. Εἰ τοίνυν τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἔστι πατήρ ὁ θεός, οὐδὲ ὁ λόγος υἱὸς ἂν εἴη· εἰ δὲ πατήρ ὁ θεός, εἰκότως ἂν εἴη καὶ ὁ λόγος υἱός. Εἰ δὲ ὕστερον μὲν πατήρ καὶ πρῶτον θεός· Ἀρειανῶν μὲν τὸ φρόνημα· ἔπειτα ἄτοπον μεταβάλλεσθαι τὸν θεόν· σωματικὸν γάρ. Εἰ δὲ ὥσπερ ἐπὶ τῆς κτίσεως ὕστερον ποιητής, ἰστέον, ὅτι τῶν γινομένων ὕστερόν ἐστιν ἡ μεταβολή, οὐχὶ τοῦ θεοῦ. Εἰ μὲν οὖν ποίημα καὶ ὁ υἱός, καλῶς ἂν ὕστερον πατήρ καὶ ἐπ' αὐτοῦ· εἰ δὲ οὐ ποίημα ὁ υἱός, ἀεὶ ἄρα ὁ πατήρ, ἀεὶ καὶ ὁ υἱός.

16 Εἰ δὲ ἀεὶ ὁ υἱός, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ λόγος. Εἰ γὰρ μὴ υἱὸς εἴη ὁ λόγος, καὶ τοῦτό τις ἀποτολμῶν εἴποι, ἢ τὸν λόγον πατέρα λέγει ἢ τὸν υἱὸν κρείττονα τοῦ λόγου. Τοῦ γὰρ υἱοῦ ἐν κόλποις ὄντος τοῦ πατρὸς ἀνάγκη ἢ μὴ εἶναι πρὸ υἱοῦ τὸν λόγον —οὐδὲν γάρ ἐστι πρὸ τοῦ ὄντος ἐν τῷ πατρί—, ἢ εἰ ὁ λόγος ἄλλος ἐστὶ παρὰ τὸν υἱόν, ὁ λόγος ἂν εἴη ὁ πατήρ, ἐν ᾧ ἔστι ὁ υἱός. Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ὁ λόγος πατήρ, ἀλλὰ λόγος, ἐκτὸς ἂν εἴη ὁ λόγος τοῦ πατρὸς ὄντος τοῦ υἱοῦ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρὸς. Οὐ γὰρ ἀμφοτέρω, ὅ τε λόγος καὶ ὁ υἱός, ἐν τοῖς κόλποις, ἀλλ' ἓνα εἶναι δεῖ καὶ τοῦτον τὸν υἱόν, ὅς ἐστι μονογενής. Καὶ πάλιν, εἰ ἄλλος ἐστὶν ὁ λόγος καὶ ἄλλος ὁ υἱός, κρείττων εὑρεθήσεται ὁ υἱὸς τοῦ λόγου· «οὐδεὶς γὰρ γινώσκει τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱός», οὐχ ὁ λόγος. Ἡ τοίνυν οὐκ οἶδεν ὁ λόγος, ἢ εἰ οἶδεν, ψεῦδος τὸ «οὐδεὶς γινώσκει». Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ «ὁ ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τὸν πατέρα» καὶ «ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἓν ἐσμεν». Υἱοῦ γὰρ εἰσι φωναί, καὶ οὐ λόγου κατ' αὐτούς. Δῆλον δὲ ἀπὸ τῶν εὐαγγελίων. Κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην λέγοντος τοῦ κυρίου «ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἓν ἐσμεν», «ἐβάστασαν λίθους οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· πολλὰ ἔργα καλὰ ἔδειξα ὑμῖν ἐκ τοῦ πατρὸς· διὰ ποῖον αὐτῶν ἔργον ἐμὲ λιθάζετε; Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ ὅτι σύ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν θεόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, ὅτι ἐγὼ εἶπα· θεοὶ ἐστε; Εἰ ἐκείνους εἶπε θεούς, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ γραφή, ὃν ὁ πατήρ ἡγίασε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, ὅτι βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον· υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰμι; Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς, μὴ πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε, ἵνα γνῶτε καὶ γινώσκητε, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ πατήρ, κἀγὼ ἐν τῷ πατρί». Καίτοι, ὅσον ἐκ τοῦ προφανοῦς δεῖ νοεῖν, οὐθ' ὅτι θεός εἰμι, οὐδ' ὅτι υἱὸς θεοῦ εἰμι, εἶπεν, ἀλλὰ «ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἓν ἐσμεν». Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι ἐν τῷ ἀκοῦσαι «ἓν» ἐνόμιζον κατὰ Σαβέλλιον αὐτὸν εἰρηκέναι εἶναι τὸν πατέρα.

17 Ὁ δὲ γε σωτὴρ ἡμῶν συλλογίζεται μὲν αὐτῶν τὴν ἁμαρτίαν ὅτι· εἰ καὶ θεὸν εἶπον, ἔδει ὑμᾶς εἰδέναι τὸ γεγραμμένον «ἐγὼ εἶπα· θεοὶ ἐστε», εἴτα τὸ «ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἓν ἐσμεν» σαφηνίζων, ἐν τῷ «υἱῷ» τὴν πρὸς τὸν πατέρα ἐνότητα ἀποδέδωκε λέγων· «ὅτι εἶπον· υἱὸς εἰμι τοῦ θεοῦ». Εἰ γὰρ καὶ τῇ λέξει οὐκ εἶπεν, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν τοῦ «ἓν ἐσμεν» ἀποδέδωκε τῷ υἱῷ. Οὐδὲν γὰρ ἐν πρὸς τὸν πατέρα, εἰ μὴ τὸ ἐξ αὐτοῦ. Τί δ' ἂν εἴη τὸ ἐξ αὐτοῦ ἢ ὁ υἱός; Ἐπιφέρει γοῦν· «ἵνα γινώσκητε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρί καὶ ὁ πατήρ ἐν ἐμοί». Τὸ γὰρ «ἐν» ἐπεξηγούμενος οὐκ ἐν τῷ αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο πρὸς ὃ ἓν ἐστιν εἶπεν, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτὸν ἐν τῷ πατρί καὶ τὸν πατέρα ἐν τῷ υἱῷ, τὴν συνάφειαν καὶ τὸ ἀχώριστον. Καὶ γὰρ καὶ Σαβέλλιον ἐν τούτῳ ἀνατρέπει, ἐν τῷ εἰπεῖν οὐχ «ὁ πατήρ εἰμι» ἀλλ' «υἱὸς τοῦ θεοῦ», καὶ Ἀρειον ἐν τῷ εἰπεῖν «ἓν ἐσμεν». Εἰ τοίνυν ὁ υἱὸς ἄλλο, καὶ ὁ λόγος ἄλλο, οὐχ ὁ λόγος ἓν ἐστι πρὸς τὸν πατέρα, ἀλλ' ὁ υἱός· οὐδὲ ὁ τὸν λόγον ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν πατέρα, ἀλλ' ὁ τὸν υἱόν. Τούτων δὲ δεικνυμένων ἢ μείζων ὁ υἱὸς τοῦ λόγου, ἢ πλεῖον οὐδὲν ὁ λόγος τοῦ υἱοῦ ἔχει. Τί γὰρ μεῖζον ἢ τελειότερον τοῦ «ἓν» καὶ τοῦ

«ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί», καὶ τοῦ «ὁ ἐωρακῶς ἐμέ, ἐώρακε τὸν πατέρα»; Καὶ γὰρ καὶ αὐταὶ αἱ φωναὶ τοῦ υἱοῦ εἰσιν. Φησὶ γοῦν ὁ αὐτὸς Ἰωάννης· «ὁ ἐωρακῶς ἐμέ, ἐώρακε τὸν πέμψαντά με», καί· «ὁ ἐμὲ δεχόμενος, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με», καί· «ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ. Καὶ ἐάν τις μου ἀκούσῃ τῶν λόγων καὶ μὴ φυλάξῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν· οὐ γὰρ ἤλθον, ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. Ὁ λόγος δέ, ὃν ἀκούει, ἐκεῖνος κρινεῖ αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ»· «ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν πατέρα πορεύομαι». Τὸ κήρυγμα δέ φησι κρίνειν τὸν μὴ φυλάξαντα τὴν ἐντολήν. «Εἰ γάρ», φησιν, «μὴ ἤλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασιν οὐχ ἔξουσιν», φησιν, ἀκηκοότες μου τῶν ῥημάτων, δι' ὧν σωτηρίαν καρπίζονται οἱ φυλάσσοντες. Ἵσως μὲν οὖν ἂν εἴποιεν ἀναιδῶς μὴ υἱοῦ, ἀλλὰ λόγου εἶναι τὴν φωνὴν ταύτην.

¹⁸ Ἄλλ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω λεχθεῖσι δῆλον γενήσεται, ὅτι υἱός ἐστιν ὁ λέγων. Ὁ γὰρ λέγων ἐνταῦθα «οὐκ ἤλθον κρίναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σώσαι», δείκνυται οὐκ ἄλλος εἶναι ἢ ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ θεοῦ. Φησὶ γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὁ αὐτὸς Ἰωάννης· «οὕτως γὰρ ἡγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν μὴ ἀπόλῃται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἡγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκοτός ἢ τὸ φῶς· ἦν γὰρ αὐτῶν πονηρὰ τὰ ἔργα». Εἰ ὁ λέγων «οὐ γὰρ ἤλθον, ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω αὐτόν», αὐτὸς ἐστὶν ὁ λέγων «ὁ θεωρῶν ἐμέ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με», ὁ δὲ ἐλθὼν σώσαι τὸν κόσμον καὶ μὴ κρίναι αὐτόν ὁ μονογενὴς ἐστὶν υἱὸς τοῦ θεοῦ, δῆλον, ὅτι ὁ αὐτὸς υἱός ἐστιν ὁ λέγων «ὁ θεωρῶν ἐμέ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με». Καὶ γὰρ ὁ λέγων «ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ» καὶ «ἐάν τις μου ἀκούσῃ τῶν ῥημάτων, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν», αὐτὸς ἐστὶν ὁ υἱός, περὶ οὗ ταῦτά φησιν «ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ». Καὶ πάλιν· «καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ κρίσις τοῦ μὴ πιστεύοντος εἰς τὸν υἱόν, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ», δηλονότι ὁ υἱός. Αὐτὸς γὰρ ἂν εἴη «τὸ φῶς τὸ φωτίζειν πάντα ἄνθρωπον τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον» καὶ ὅσον χρόνον ἐπὶ γῆς ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, φῶς εἰς τὸν κόσμον ἦν, ὡς φησὶν αὐτός· «ἕως τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε. Ἐγὼ γὰρ φῶς», φησὶν, «εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα». Καὶ τούτου τοίνυν δειχθέντος 〈δῆλον〉, ὅτι υἱός ἐστιν ὁ λέγων.

¹⁹ Εἰ δὲ ὁ υἱός ἐστι τὸ φῶς τὸ εἰς τὸν κόσμον ἐληλυθός, ἀναντιρρήτως διὰ τοῦ υἱοῦ ὁ κόσμος ἐγένετο. Ἐν γὰρ τῇ ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ λέγων Ἰωάννου ὁ εὐαγγελιστὴς φησιν. «οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. Ἦν γάρ», ὡς προέφημεν, «τὸ φῶς» αὐτὸς ὁ Χριστὸς «τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζειν πάντα ἄνθρωπον τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον». «Ἐν γὰρ τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο». ἀνάγκη οὖν αὐτὸν εἶναι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, περὶ οὗ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι ἔφησεν. Ἦ γὰρ δύο κόσμους ἀναγκασθήσονται λέγειν, ἴν' ὁ μὲν δι' υἱοῦ, ὁ δὲ διὰ τοῦ λόγου εἴη γεγονώς· ἢ εἰ εἷς ἐστὶν ὁ κόσμος καὶ μία ἡ κτίσις, ἀκόλουθον καὶ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν υἱὸν καὶ λόγον πρὸ πάσης κτίσεως· δι' αὐτοῦ γὰρ γέγονεν. Οὐκοῦν εἰ ὡς διὰ τοῦ λόγου, οὕτως καὶ διὰ υἱοῦ τὰ πάντα γέγονεν, οὐδὲν ἐναντίον φανήσεται, ἀλλὰ καὶ ταῦτόν ἂν εἴη εἰπεῖν, ὡς «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος»· 〈καὶ〉 ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ υἱός. Εἰ δέ, ὅτι μὴ εἶπεν ὁ Ἰωάννης· «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ υἱός», οὐχ ἀρμόζειν φήσουσι τῷ υἱῷ τὰ τοῦ λόγου, ὥρα καὶ τὰ τοῦ υἱοῦ μὴ ἀρμόζειν τῷ λόγῳ. Τοῦ δὲ υἱοῦ ἐδείχθη τὸ «ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν» καὶ τὸ «ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρός», ὑπάρχειν αὐτόν· καὶ τὸ «ὁ θεωρῶν ἐμέ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με» κοινὸν μέντοι πρὸς τε τὸν λόγον καὶ τὸν υἱὸν τὸν κόσμον δι'

αὐτοῦ γεγενῆσθαι· ὥς ἐκ τούτου δείκνυσθαι πρὸ τοῦ κόσμου εἶναι τὸν υἱόν. Ἀνάγκη γὰρ τὸν δημιουργὸν πρὸ τῶν γινομένων εἶναι. Καὶ τὸ πρὸς Φίλιππον δὲ λεγόμενον οὐ τοῦ λόγου κατ' αὐτοὺς ἂν εἴη, ἀλλὰ τοῦ υἱοῦ. Εἶπε γάρ, φησιν, ὁ Ἰησοῦς· «τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμί, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε; Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα. Καὶ πῶς σὺ λέγεις· δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα; Οὐ πιστεύεις, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἐμοί ἐστιν; Τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ· ὁ δὲ πατήρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. Πιστεύετε μοι, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἐμοί· εἰ δὲ μή, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετε μοι. Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν· ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, κάκεῖνος ποιήσει καὶ μείζονα τούτων ποιήσει, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν πατέρα πορεύομαι. Καὶ ὅτι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω, ἵνα δοξασθῇ ὁ πατήρ ἐν τῷ υἱῷ». Οὐκοῦν εἰ ὁ πατήρ δοξάζεται ἐν τῷ υἱῷ, ὁ υἱὸς ἂν εἴη ὁ λέγων· «ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἐμοί», αὐτὸς καὶ τὸ «ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν πατέρα». Αὐτὸς γὰρ ὁ ταῦτα λέγων υἱὸν ἑαυτὸν δείκνυσιν ἐπάγων, «ἵνα δοξασθῇ ὁ πατήρ ἐν τῷ υἱῷ». Εἰ μὲν οὖν τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐφόρησεν ὁ λόγος, αὐτὸν εἶναι λέγουσι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν μονογενῆ, καὶ μὴ τὸν λόγον υἱόν, ὁ ἄνθρωπος ἂν εἴη ἀκολουθῶς ὁ ἐν τῷ πατρὶ, ἐν ᾧ καὶ ὁ πατήρ ἐν αὐτῷ.

- 20 Καὶ ὁ ἄνθρωπος ἂν εἴη ὁ «ἐν» ὧν αὐτὸς καὶ ὁ πατήρ καὶ «ὁ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρὸς» καὶ «τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν». Ἀναγκασθήσονται δὲ καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἰπεῖν τὸν κόσμον γεγενῆσθαι, καὶ τὸν ἄνθρωπον εἶναι τὸν ἐλθόντα «μὴ κρῖναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι αὐτόν»· αὐτὸν δὲ εἶναι καὶ «πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι». «Ἰησοῦς» γάρ, φησιν, «εἶπεν αὐτοῖς ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι.» Καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον κατ' αὐτοὺς τὸν ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ μετὰ δύο καὶ τεσσαράκοντα γενεὰς γενόμενον λέγειν, πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι, ὑπάρχειν; Πῶς δὲ οὐκ ἄτοπον, εἰ ἡ σὰρξ, ἣν ἐφόρησεν ὁ λόγος, αὕτη ἐστὶν ὁ υἱός, λέγειν τὴν ἐκ Μαρίας σάρκα ταύτην εἶναι, δι' ἧς ὁ κόσμος ἐγένετο; Πῶς δὲ σώσουσι καὶ τὸ «ἐν τῷ κόσμῳ ἦν»; Τὸ γὰρ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως τοῦ υἱοῦ σημαίνων ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπήγαγε λέγων· «ἐν τῷ κόσμῳ ἦν». Πῶς δέ, εἰ μὴ ὁ λόγος υἱός ἐστιν, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος υἱός, δύναται τὸν κόσμον σῶσαι, εἰς ὧν καὶ αὐτὸς τοῦ κόσμου; Εἰ δὲ ἀναισχυντοῖεν ἐπὶ τούτοις, ποῦ ἔσται ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου ὄντος ἐν τῷ πατρὶ; Πόστος δὲ ἔσται ὁ λόγος πρὸς τὸν πατέρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πατρὸς ἐν ὄντων; Εἰ δὲ ὁ ἄνθρωπος μονογενὴς ἐστὶν, πόστος ἔσται ὁ λόγος; Ἡ γὰρ δευτέρον εἶναι αὐτὸν λέξειέ τις, ἢ εἰ ὑπὲρ τὸ μονογενὲς ἐστὶν, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ πατήρ. Ὡς περ γὰρ εἷς ἐστὶν ὁ πατήρ, οὕτως ἐν καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ μονογενὲς. Τί δὲ καὶ πλέον ὁ λόγος ἔχει τοῦ ἀνθρώπου, εἴ γε οὐχ ὁ λόγος υἱός ἐστιν; Διὰ μὲν γὰρ υἱοῦ καὶ τοῦ λόγου ὁ κόσμος γεγενῆσθαι γέγραπται, καὶ κοινόν ἐστι τῷ τε λόγῳ καὶ τῷ υἱῷ τὸ δημιουργεῖν τὸν κόσμον· τὸ δὲ ὁρᾶν τὸν πατέρα οὐκ ἔτι ἐν τῷ λόγῳ γέγραπται, ἀλλ' ἐν τῷ υἱῷ, καὶ τὸ σῶζειν τὸν κόσμον οὐκέτι διὰ τοῦ λόγου ἐλέχθη, ἀλλὰ διὰ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ. «Εἶπε» γάρ, φησιν, «ὁ Ἰησοῦς· τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε; Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα». Καὶ τὸν πατέρα δὲ οὐχ ὁ λόγος γέγραπται γινώσκειν, ἀλλ' ὁ υἱός· ὁρᾶν δὲ τὸν πατέρα οὐχ ὁ λόγος εἴρηται, ἀλλ' ὁ μονογενὴς υἱὸς ὁ ὧν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς. Τί δὲ πλέον εἰς σωτηρίαν ἡμῶν ὁ λόγος συμβάλλεται μᾶλλον τοῦ υἱοῦ, εἴγε κατ' αὐτοὺς ἄλλος ἐστὶν ὁ υἱός, καὶ ἄλλος ὁ λόγος;

- 21 Πιστεύειν γὰρ ἡμᾶς οὐκ εἰς τὸν λόγον, ἀλλ' εἰς τὸν υἱὸν πρόσταξις ἐστὶν. Φησὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης· «ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον· ὁ δὲ ἀπειθὼν τῷ υἱῷ οὐκ ὄψεται ζωὴν». Καὶ τὸ ἅγιον δὲ βάπτισμα, ἐν ᾧ πάσης πίστεως ἡμῶν ἡ σύστασις ὀρμεῖ, οὐκ εἰς λόγον, ἀλλ' εἰς πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα δίδοται. Εἶπερ οὖν κατ' αὐτοὺς ἄλλος ἐστὶν ὁ λόγος καὶ ἄλλος ὁ υἱός, καὶ οὐκ ἔστιν υἱὸς ὁ λόγος, οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον τὸ βάπτισμα· Πῶς οὖν σύνεστιν ὁ λόγος κατ' αὐτοὺς τῷ πατρὶ οὐ συνὼν αὐτῷ ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος δόσει; Ἀλλ' ἴσως ἂν εἴποιεν. ἐν τῷ

τοῦ πατρὸς ὀνόματι περιέχεται καὶ ὁ λόγος. Διὰ τί οὖν οὐχὶ καὶ τὸ πνεῦμα; Ἡ ἐκτὸς τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα; Καὶ ἄνθρωπος μὲν, εἴπερ οὐκ ἔστιν υἱὸς ὁ λόγος, μετὰ τὸν πατέρα ὀνομάζεται, τὸ δὲ πνεῦμα μετὰ τὸν ἄνθρωπον· οὐκ ἔτι δὲ οὐδὲ εἰς τριάδα κατ' αὐτοὺς ἢ μονὰς πλατύνεται, ἀλλ' εἰς τετράδα· πατέρα καὶ λόγον καὶ υἱὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον. Ἐν τούτοις δὴ αἰσχυρόμενοι, εἰς ἕτερον καταφεύγουσι καὶ φασὶ μὴ τὸν ἄνθρωπον καθ' ἑαυτόν, ὃν ἐφόρησεν ὁ κύριος, ἀλλὰ τὸ συναμφοτέρον, τὸν τε λόγον καὶ τὸν ἄνθρωπον, εἶναι υἱόν· συνημμένα γὰρ ἀμφοτέρα υἱός, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ὀνομάζεται. Τί τοίνυν τίνος αἴτιον, καὶ πότερος πότερον υἱὸν κατεσκεύασεν; Ἡ, ἵνα λευκότερον εἴποιμι, ἄρα διὰ τὴν σάρκα ὁ λόγος υἱός, ἢ διὰ τὸν λόγον ἢ σὰρξ υἱὸς λέγεται; Ἡ οὐδ' ὁπότερον τούτων, ἀλλ' ἡ ἀμφοῖν σύνοδος; Εἰ μὲν οὖν ὁ λόγος διὰ τὴν σάρκα, ἀνάγκη τὴν σάρκα εἶναι υἱόν, καὶ ἀκολουθεῖ τὰ ἄτοπα, ὅσα προεῖρηται ἐκ τοῦ λέγειν τὸν ἄνθρωπον υἱόν. Εἰ δὲ διὰ τὸν λόγον ἢ σὰρξ υἱὸς λέγεται, καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς πάντως ὁ λόγος ὢν υἱὸς ἦν· Πῶς γὰρ οἷόν τε υἱοποιεῖν τινα ἑτέρους μὴ ὄντα αὐτὸν υἱόν, ὄντος μάλιστα πατρός; Εἰ μὲν οὖν ἑαυτῷ υἱοποιεῖ, πατὴρ αὐτὸς ἂν εἴη· εἰ δὲ τῷ πατρί, ἀνάγκη αὐτὸν εἶναι υἱόν, μᾶλλον δὲ αὐτὸν εἶναι τὸν υἱόν, δι' ὃν οἱ ἄλλοι υἱοποιῦνται. Ἐπεὶ εἰ μὴ ὄντος αὐτοῦ υἱοῦ ἡμεῖς υἱοὶ ἔσμεν, ἡμῶν ἂν εἴη ὁ θεὸς πατὴρ καὶ οὐκ αὐτοῦ.

22 Πῶς οὖν ἰδιοποιεῖται μᾶλλον λέγων «ὁ πατήρ μου» καὶ «ἐγὼ ἐκ τοῦ πατρός»; Εἰ γὰρ κοινὸς πάντων πατήρ, οὐ μόνου αὐτοῦ πατήρ, οὐδὲ μόνος αὐτὸς ἐξηλθεν ἐκ τοῦ πατρός. Λέγει δέ ποτε καὶ ἡμῶν αὐτὸν λέγεσθαι πατέρα διὰ τὸ αὐτὸν κεκοινωνηκέναι τῇ ἡμετέρᾳ σαρκί. Διὰ τοῦτο γὰρ γέγονεν ὁ λόγος σὰρξ, ἵνα, ἐπειδὴ ὁ λόγος ἔστιν υἱός, διὰ τὸν ἐνοικούντα ἐν ἡμῖν υἱὸν λέγηται καὶ ἡμῶν πατήρ. «Ἀπέστειλε γάρ», φησιν, «τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν κραῶν· ἄββα, ὁ πατήρ». Οὐκοῦν ὁ ἐν ἡμῖν υἱὸς τὸν ἴδιον πατέρα ἐπικαλούμενος καὶ ἡμῶν αὐτῶν ποιεῖ πατέρα λέγεσθαι. Ἀμέλει ὢν οὐκ ἔστιν εἰς τὰς καρδίας ὁ υἱός, τούτων οὐδὲ πατήρ ὁ θεὸς ἂν λεχθείη. Εἴπερ οὖν διὰ τὸν λόγον ὁ ἄνθρωπος λέγεται υἱός, ἀνάγκη πᾶσα, λεγομένων καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τῶν παλαιῶν υἱῶν εἶναι καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τὸν λόγον υἱόν. «Υἱοὺς» γάρ, 〈φησιν〉, «ἐγέννησα», καὶ ἐπὶ Νῶε· «ιδόντες οἱ υἱοὶ τοῦ θεοῦ» καὶ ἐν τῇ Ὠιδῇ· «οὐκ αὐτὸς οὗτός σου πατήρ»; Οὐκοῦν ἦν καὶ ὁ ἀληθῶς υἱός, δι' ὃν κἀκεῖνοι υἱοί. Εἰ δὲ κατ' ἐκείνους πάλιν οὐδ' ὁπότερον τούτων υἱός, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀμφοῖν σύνοδον, ἀνάγκη μὴδ' ὁπότερον εἶναι υἱόν, φημί δὴ μήτε τὸν λόγον, μήτε τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τινα αἰτίαν, δι' ἣν καὶ συνήφθησαν· καὶ οὕτως δὲ προηγήσεται ἡ αἰτία τῆς συνάψεως, ἥτις υἱὸν ποιεῖ. Οὐκοῦν καὶ κατὰ τοῦτο πρὸ τῆς σαρκὸς προῆν ὁ υἱός. Τούτων δὲ λεγομένων εἰς ἕτερον καταφεύζονται λέγοντες μὴ τὸν ἄνθρωπον εἶναι υἱόν, μηδὲ τὸ συναμφοτέρον, ἀλλὰ τὸν λόγον ἐν ἀρχῇ μὲν εἶναι λόγον ἀπλῶς· ὅτε δὲ ἐνηνθρώπησεν, τότε ὠνομάσθαι υἱόν· πρὸ γὰρ τῆς ἐπιφανείας μὴ εἶναι υἱόν, ἀλλὰ λόγον μόνον· καὶ ὥσπερ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐκ ὢν πρότερον σὰρξ, οὕτως ὁ λόγος υἱὸς γέγονεν, οὐκ ὢν πρότερον υἱός. Ταῦτα μὲν ἐκείνων τὰ φλυαρήματα· ἔχει δὲ τὸν ἔλεγχον ἐναργῆ. Εἰ γὰρ ὅλως ἐνανθρωπήσας γέγονεν υἱός, ἢ ἐνανθρώπησις αἰτία.

23 Καὶ εἰ ὁ ἄνθρωπος αἴτιος τοῦ εἶναι αὐτὸν υἱόν, ἢ τὸ συναμφοτέρον, καὶ τὰ αὐτὰ ἄτοπα ἀπαντήσῃ. Ἐπειτα εἰ πρῶτον λόγος καὶ ὕστερον υἱός, φανήσεται ὕστερον ἐγνωκὼς τὸν πατέρα, καὶ οὐ πρότερον. Οὐ γὰρ ἢ λόγος γινώσκει, ἀλλ' ἢ υἱός. «Οὐδεὶς» γὰρ «γινώσκει τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱός», Ἀπαντήσῃ δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ὕστερον ἐν κόλποις τοῦ πατρὸς γέγονεν, καὶ ὕστερον αὐτὸς καὶ ὁ πατήρ ἐν γεγονάσιν, καὶ ὕστερον τὸ «ὁ ἐωρακὼς ἐμὲ ἐώρακε τὸν πατέρα». Ταῦτα γὰρ πάντα ἐπὶ υἱοῦ ἐλέχθη. Ἐκ δὲ τούτων ἀναγκασθήσονται εἰπεῖν· οὐδὲν ἦν ὁ λόγος, ἀλλ' ὄνομα μόνον. Οὐτε γὰρ ἐν ἡμῖν μετὰ τοῦ πατρός, οὐτε ὁ τὸν λόγον ἐωρακὼς ἔβλεπε τὸν πατέρα, οὐτε ὅλως τινὲς ἐγνώσθη ὁ πατήρ· διὰ γὰρ υἱοῦ γινώσκεται ὁ πατήρ· οὕτως γὰρ καὶ γέγραπται· «καὶ ᾧ ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ». Μήπω δὲ ὄντος τοῦ λόγου υἱοῦ οὐδέπω τις ἐγίνωσκε τὸν πατέρα. Πῶς οὖν Μωσεῖ, πῶς τοῖς πατράσιν ὥφθη; Αὐτὸς γὰρ ἐν ταῖς Βασιλείαις φησίν·

«Ἀποκαλυφθεὶς ἀπεκαλύφθη πρὸς πάντας τοὺς πατέρας ὑμῶν». Εἰ δὲ ἀπεκαλύφθη θεός, δηλον, ὅτι ἦν ὁ ἀποκαλύπτων υἱός, ὡς αὐτός φησιν· «καὶ ὧ ἐὰν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ». Ἀσεβὲς μὲν οὖν καὶ ἀνόητον τὸ λέγειν ἄλλον εἶναι τὸν λόγον, καὶ ἄλλον εἶναι τὸν υἱόν. Πόθεν δὲ ἄρα τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν ἐσχέκασιν, ἐρέσθαι καλόν. Φασὶ δὲ διὰ τὸ μὴ εἰρησθαι ἐν τῇ παλαιᾷ περὶ υἱοῦ, ἀλλὰ περὶ λόγου, καὶ διὰ τοῦτο νεώτερον ὑπονοεῖν τοῦ λόγου τὸν υἱὸν διαβεβαιοῦνται, ὅτι μὴ ἐν τῇ παλαιᾷ, ἀλλ' ἐν τῇ καινῇ μόνη περὶ αὐτοῦ ἐλέχθη. Ταῦτ' ἐκεῖνοι ἀσεβῶς φθέγγονται. Πρῶτον μὲν γὰρ διαιρεῖν τὰς διαθήκας, καὶ μὴ τὴν ἑτέραν τῆς ἑτέρας ἔχεσθαι, Μανιχαίων καὶ Ἰουδαίων τὸ ἐπιτήδευμα, τῶν μὲν τῇ παλαιᾷ, τῶν δὲ τῇ νέᾳ ἀντιλεγόντων. Ἐπειτα κατ' αὐτούς, εἰ τὰ ἐν τῇ παλαιᾷ κείμενα προάγει τῷ χρόνῳ, τὰ δὲ ἐν τῇ νέᾳ νεώτερά ἐστιν, καὶ ἐκ τῶν γραμμάτων οἱ χρόνοι κρίνονται, ἀνάγκη πάλιν νεώτερα εἶναι τὸ «ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἑσμεν», τό τε «μονογενής» καὶ τὸ «ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα» οὐ γὰρ ἐκ τῆς παλαιᾶς, ἀλλ' ἐκ τῆς καινῆς ταῦτα μαρτυρεῖται. Οὐ μὴν δέ, ἀλλ' ἀληθῶς καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ περὶ υἱοῦ πολλὰ λέγεται· οἷον ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ τὸ «υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε» καὶ ἐν τῷ ἐννάτῳ ἡ ἐπιγραφή «εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ υἱοῦ, ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ» καὶ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ «εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, τοῖς υἱοῖς Κορὲ εἰς σύνεσιν, ᾧ δὲ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ».

24 καὶ ἐν τῇ Ἡσαΐᾳ. «Ἰσώ δὴ τῷ ἡγαπημένῳ ὄψμα τοῦ ἀγαπητοῦ τῷ ἀμπελῶνί μου. Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ». Τὸ δὲ «ἀγαπητός» τίς ἂν εἴη ἢ υἱὸς μονογενής; ὡς καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ ἐννάτῳ «ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε», περὶ οὗ ὕστερον λεχθήσεται· καὶ ἐν Παροιμίαις δέ· «πρὸ δὲ πάντων τῶν βουνῶν γεννᾷ με» καὶ ἐν τῷ Δανιήλ· «καὶ ἡ ὄρασις τοῦ τετάρτου ὁμοία υἱῷ θεοῦ» καὶ ἄλλα πλείονα. Εἰ τοίνυν ἐκ τῆς παλαιᾶς ἡ ἀρχαιότης, ἀρχαῖος ἂν εἴη καὶ ὁ υἱὸς ὁ ἐν τῇ παλαιᾷ ἐν πολλοῖς σαφηνιζόμενος. Ἀλλὰ ναί, φασιν, κεῖται μὲν, προφητικῶς δὲ ἔστω. Οὐκοῦν καὶ περὶ τοῦ λόγου προφητικῶς εἰρησθαι λεχθείη ἂν. Οὐ γὰρ τὸ μὲν, τὸ δὲ <οὗ>. Εἰ γὰρ τὸ «υἱός μου εἶ σύ» ἐπὶ μέλλοντος, δηλον, ὅτι καὶ τὸ «τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν». Οὐ γὰρ εἶπεν· «ἐγένοντο», οὐδέ· «ἐποίησεν». Ὅτι δὲ τὸ «ἐστερέωσεν» ἐπὶ μέλλοντος, φησὶν· «ὁ κύριος ἐβασίλευσεν», εἴτα· «καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται». Καὶ εἰ τὸ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ «ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ» ἐπὶ μέλλοντος, δηλον, ὅτι καὶ τὸ ἐπιφερόμενον τὸ «ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν». Καὶ εἰ τὸ «ἐκ γαστρὸς» ἐπὶ ἀνθρώπου, ἄρα καὶ τὸ «ἐκ καρδίας». Εἰ γὰρ ἡ γαστὴρ ἀνθρώπινον, καὶ ἡ καρδία σωματικόν. Εἰ δὲ τὸ «ἐκ καρδίας» ἄψιδιον, καὶ τὸ «ἐκ γαστρὸς» ἄψιδιον· καὶ εἰ «ὁ μονογενὴς ἐν κόλποις», καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἐν κόλποις. Ταῦτόν γάρ ἐστι τό τε μονογενὲς καὶ τὸ ἀγαπητόν, ὡς τὸ «οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός». Οὐ γὰρ δὴ τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην σημᾶναι θέλων εἶπε τὸ «ἀγαπητός», ἵνα μὴ τοὺς ἄλλους μισεῖν δόξῃ, ἀλλὰ τὸ μονογενὲς ἐδήλου, ἵνα τὸ μόνον ἐξ αὐτοῦ εἶναι αὐτὸν δείξῃ. Καὶ τῷ Ἀβραάμ γοῦν σημᾶναι θέλων ὁ λόγος τὸ μονογενὲς φησιν· «Προσένεγκε τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν». Παντὶ δὲ δηλον, ἐκ τῆς Σάρρας μόνον εἶναι τὸν Ἰσαάκ. Ἔστιν ἄρα ὁ λόγος υἱός, οὐκ ἄρτι γεγινὼς ἢ ὀνομασθεὶς υἱός, ἀλλ' αἰεὶ υἱός. Εἰ γὰρ μὴ υἱός, οὐδὲ λόγος· καὶ εἰ μὴ λόγος, οὐδὲ υἱός. Τὸ γὰρ ἐκ τοῦ πατρὸς υἱός ἐστιν. Τί δὲ ἐστιν ἐκ τοῦ πατρὸς, εἰ μὴ λόγος ὁ ἐκ καρδίας προελθὼν καὶ ἐκ γαστρὸς γεννηθεὶς; Οὐ γὰρ ὁ πατήρ λόγος ἐστίν, οὐδὲ ὁ λόγος πατήρ ἐστιν, ἀλλ' ὁ μὲν πατήρ, ὁ δὲ υἱός· καὶ ὁ μὲν γεννᾷ, ὁ δὲ γεννᾶται. Μαίνεται μὲν οὖν Ἄρειος ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι λέγων τὸν υἱόν, καὶ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν'.

25 Μαίνεται δὲ καὶ Σαβέλλιος λέγων τὸν πατέρα εἶναι υἱόν, καὶ ἔμπαλιν τὸν υἱὸν εἶναι πατέρα, ὑποστάσει μὲν ἓν, ὀνόματι δὲ δύο. Μαίνεται δὲ καὶ παραδείγματι χρώμενος τῇ τοῦ πνεύματος χάριτι. Φησὶ γάρ· «ὥσπερ διαιρέσεις χαρισμάτων εἰσὶν, τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα», οὕτως καὶ ὁ πατήρ ὁ αὐτὸς μὲν ἐστίν, πλατύνεται δὲ εἰς υἱὸν καὶ πνεῦμα. Ἔστι δὲ τοῦτο μεστὸν ἀτοπίας. Εἰ γὰρ ὡς

ἐπὶ τοῦ πνεύματος, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ θεοῦ ἐστίν, ἔσται ὁ πατήρ λόγος καὶ πνεῦμα ἅγιον, ᾧ μὲν γινόμενος πατήρ, ᾧ δὲ λόγος, ᾧ δὲ πνεῦμα πρὸς τὴν χρεῖαν ἐκάστου ἀρμοζόμενος, καὶ ὀνόματι μὲν υἱὸς καὶ πνεῦμα, τῷ δὲ ὄντι πατήρ μόνον, ἀρχὴν μὲν ἔχων τὸ γίνεσθαι υἱός, παυόμενος δὲ τοῦ λέγεσθαι πατήρ, καὶ ἐνανθρωπήσας μὲν ὀνόματι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ μηδὲ ἐπιδημήσας, καὶ ψευδόμενος μὲν τῷ λέγειν «ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ», τῷ δὲ ὄντι αὐτὸς ὢν πατήρ; καὶ ὅσα ἄλλα ἄτοπα ἐπὶ Σαβελλίου ἀπαντᾷ. Ἀνάγκη δὲ καὶ παυθήσεσθαι τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τῆς χρεῖας πληρωθείσης· καὶ ἔσται λοιπὸν ἄχρι παιδιᾶς τὰ γινόμενα, ὅτι μὴ ἀληθείᾳ, ἀλλ' ὀνόματι ἐπεδείχθη. Παυομένου δὲ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ κατ' αὐτοὺς παύσεται καὶ τοῦ βαπτίσματος ἡ χάρις· εἰς γὰρ υἱὸν ἐδόθη. Καὶ τί ἀκολουθήσει ἡ ἀφανισμὸς τῆς κτίσεως; Εἰ γάρ, ἵνα ἡμεῖς κτισθῶμεν, προῆλθεν ὁ λόγος, καὶ προελθόντος αὐτοῦ ἔσμεν, δῆλον, ὅτι ἀναχωροῦντος αὐτοῦ εἰς τὸν πατέρα, ὡς φασιν, οὐκ ἔτι ἐσόμεθα. Οὕτως γὰρ ἔσται, ὡς περ ἦν· οὕτως οὐκ ἔτ' ἐσόμεθα, ὡς περ οὖν οὐκ ἦμεν. Οὐκ ἔτι γὰρ προελθόντος οὐκ ἔτι ἡ κτίσις ἔσται. Ἄτοπα μὲν οὖν ταῦτα.

26 Ὅτι δὲ ὁ υἱὸς οὐκ ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι, ἀλλ' αἰεὶ καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως παρὰ τῷ πατρὶ ἐστίν, δηλοῖ ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ λέγων οὕτως· «ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἐώρακαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς· καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἐώρακαμεν καὶ μαρτυροῦμεν καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἣτις ἦν πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν». Ἐνταῦθα λέγων, ὅτι ἡ ζωὴ οὐ γέγονεν, ἀλλ' ἦν πρὸς τὸν πατέρα, ἐν τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς τὸν υἱὸν εἶναι φησὶ τὴν ζωὴν. Γράφει δ' οὖν· «Καὶ ἔσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος». Εἰ δὲ ὁ υἱὸς ἐστίν ἡ ζωὴ καὶ αὕτη πρὸς τὸν πατέρα, καὶ εἰ ὁ υἱὸς ἦν πρὸς τὸν πατέρα, λέγει δὲ ὁ αὐτός· «καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν», ὁ υἱὸς ἂν εἴη ὁ λόγος ὁ αἰεὶ ὢν πρὸς τὸν πατέρα. Ὡς περ δὲ ὁ υἱὸς λόγος ἐστίν, οὕτως ὁ θεὸς ὁ αὐτὸς ἂν εἴη ὁ πατήρ. Ὁ μέντοι υἱὸς καὶ κατὰ τὸν Ἰωάννην θεὸς οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἀληθινὸς θεὸς ἐστίν. Καὶ γὰρ κατ' αὐτὸν τοῦτον «καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος» ἔλεγέ τε ὁ υἱός· «ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ». Οὐκοῦν ὁ υἱὸς λόγος ἐστὶ καὶ ζωὴ ἡ οὕσα παρὰ τῷ πατρὶ. Πάλιν δὲ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ Ἰωάννῃ εἰρημένον «ὁ μονογενὴς υἱός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς» δείκνυσιν τὸν υἱὸν αἰεὶ εἶναι. Ὅν γὰρ υἱὸν λέγει ὁ Ἰωάννης, τοῦτον χεῖρα ὁ Δαβὶδ ψάλλει λέγων· «ἵνα τί ἀποστρέφεις τὴν χεῖρά σου καὶ τὴν δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου». Οὐκοῦν εἰ ἡ χεὶρ ἐν τῷ κόλπῳ, καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῷ κόλπῳ, ὁ υἱὸς ἂν εἴη ἡ χεὶρ, καὶ ἡ χεὶρ ἂν εἴη ὁ υἱός, δι' οὗ ἐποίησε τὰ πάντα ὁ πατήρ. «Ἡ χεὶρ σου γάρ», φησιν, «ἐποίησε ταῦτα πάντα» καὶ «τῇ χειρὶ ἐξήγαγε τὸν λαόν»· οὐκοῦν διὰ τοῦ υἱοῦ. Εἰ δὲ καὶ «αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ ὑψίστου», καὶ πάλιν «εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, ᾧ δὴ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ», ὁ ἀγαπητὸς ἄρα ἐστίν ἡ χεὶρ ἀλλοιωθεῖσα, περὶ οὗ καὶ λέγει ἡ θεία φωνή· «οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός». Ἴσον ἄρα ἐστίν, αὕτη ἡ χεὶρ μου· τῷ «οὗτος ὁ υἱός μου». Ἐπειδὴ δὲ τινες τῶν ἀπαιδευτῶν ἀναιροῦντες τὸ εἶναι υἱὸν εὐτελίζουσι τὸ «ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε», ὡς ἂν ἐπὶ τῆς Μαρίας ἀρμόζοντος τούτου, φάσκοντες πρὸ τοῦ ἐωθινοῦ ἀστέρος γεγεννησθαι αὐτὸν ἀπὸ Μαρίας—μὴ γὰρ ἂν ἐπὶ θεοῦ ἀρμόζειν γαστέρα λέγειν—, ὀλίγα εἰπεῖν ἀνάγκη.

27 Εἰ μὲν οὖν, ὅτι ἡ γαστὴρ ἀνθρώπινόν ἐστιν, διὰ τοῦτο ἀλλότριον θεοῦ, δῆλον, ὅτι καὶ ἡ καρδία ἀνθρώπινον ἔχει τὸ σημαινόμενον. Ἀκολουθεῖ γὰρ τὸν καρδίαν ἔχοντα ἔχειν καὶ γαστέρα. Ἀμφοτέρων δὲ ἀνθρωπίνων ὄντων ἡ ἀναιρεῖν ἐκάτερον ἀνάγκη, ἢ ἀμφοτέρων τὴν διάνοιαν ζητεῖν χρή. Ὡς γὰρ ἐκ καρδίας λόγος, οὕτως ἐκ γαστρὸς γέννημα. Καὶ ὡς περ καρδίας θεοῦ λεγομένης οὐκ ἀνθρωπίνην νοοῦμεν αὐτήν, οὕτως ἐὰν «ἐκ γαστρὸς» ἡ γράφη λέγῃ, οὐ σωματικὴν δεῖ ταύτην ἐκδέχεσθαι. Ἔθος γὰρ τῇ θείᾳ γραφῇ, ἀνθρωπίνως τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων λαλεῖν καὶ σημαίνειν. Ἀμέλει περὶ τῆς κτίσεως διηγούμενός φησιν· «αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με», καί· «ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα», καί· «αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ

ἐκτίσθησαν». Ἀρμοζόντως ἄρα περὶ ἐκάστου σημαίνει τοῦ μὲν υἱοῦ τὸ ἴδιον καὶ τὸ γνήσιον, τῆς δὲ κτίσεως τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι. Τὰ μὲν γὰρ ποιεῖ καὶ κτίζει, τὸν δὲ γεννᾷ ἐξ ἑαυτοῦ λόγον, σοφίαν. Γαστήρ γὰρ καὶ καρδία τὸ ἴδιον καὶ γνήσιον δηλοῦσιν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τὸ μὲν γνήσιον ἐκ γαστρὸς ἔχομεν, τὰ δὲ ἔργα διὰ χειρὸς ποιοῦμεν. Τί οὖν, φασίν, καὶ τὸ «πρὸ τοῦ ἑωσφόρου»;

- 28 Ἐγὼ δ' ἂν εἴποιμι· εἰ τὸ «πρὸ τοῦ ἑωσφόρου» τούτου θαυμαστὴν δείκνυσι τὴν ἐκ Μαρίας γέννησιν, πολλοὶ καὶ ἄλλοι πρὸ τῆς τοῦ ἀστέρος ἀνατολῆς ἐγεννήθησαν. Τί οὖν θαυμαστὸν ἐπὶ τούτου εἴρηται, ὅτι ὡς ἐξαιρέτου τινὸς αὐτοῦ μνημονεύει, κοινοῦ ὄντος καὶ ἐπὶ πολλῶν; Ἐπειτα διαφέρει τὸ γεννῆσαι τοῦ ἐξαγαγεῖν. Τὸ μὲν γὰρ γεννῆσαι ἀρχὴν ἔχει καταβολῆς· τὸ δὲ ἐξαγαγεῖν οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ ὑπάρχον προαγαγεῖν. Εἰ τοίνυν ἐπὶ τοῦ σώματος ἀρμόζει ἡ φωνή, ἰστέον, ὅτι οὐ τότε ἀρχὴν γενέσεως εἴληφεν, ὅτε τοῖς ποιμέσιν εὐηγγελίσθη νυκτός, ἀλλ' ὅτε ὁ ἄγγελος ἐλάλησε πρὸς τὴν παρθένον. Οὐκ ἦν δὲ τότε νύξ οὐ γὰρ εἴρηται· νύξ δὲ ἦν, ὅτε ἐξηλθεν ἀπὸ τῆς γαστρὸς. Ταύτην τὴν διαφορὰν τίθησιν ἡ γραφή, καὶ τὸ μὲν γεγενῆσθαι «πρὸ ἑωσφόρου» φησίν, τὸ δὲ «ἐκ γαστρὸς» πρόοδον ὀνομάζει, ὡς ἐν εἰκοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ· «σὺ εἶ ὁ ἐκσπᾶσας με ἐκ γαστρὸς». Ἄλλως τε οὐκ εἶπε «πρὸ ἀνατολῆς ἑωσφόρου», ἀλλ' ἀπλῶς «πρὸ ἑωσφόρου». Εἰ τοίνυν ἐπὶ τοῦ σώματος ληπτέον τὸ ῥητόν, ἀνάγκη ἢ πρὸ τοῦ Ἀδάμ εἶναι τὸ σῶμα (πρὸ τοῦ Ἀδάμ γὰρ τὰ ἄστρα) ἢ ζητεῖν τὸν νοῦν τοῦ γράμματος, ὃ παρὰ Ἰωάννου ἐκλαβεῖν δυνατόν. Ἐν γὰρ τῇ Ἀποκαλύψει φησίν· «ἐγὼ τὸ α καὶ τὸ ω, καὶ ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος. Μακάριοι οἱ πλατύνοντες τὰς στόλας αὐτῶν, ἵνα ἔσται ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, καὶ τοῖς πυλῶσιν εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν· Ἐξω οἱ κύνες καὶ οἱ φαρμακοί, καὶ οἱ πόρνοι, καὶ οἱ φονεῖς καὶ οἱ εἰδωλολάτραι καὶ πᾶς ποιῶν καὶ φιλῶν ψεῦδος. Ἐγὼ Ἰησοῦς ἔπεμψα τὸν ἄγγελόν μου, μαρτυρῆσαι ὑμῖν ταῦτα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. Ἐγὼ εἰμι ἡ ῥίζα καὶ τὸ γένος Δαβὶδ, ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρός, ὁ πρωϊνός. Καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ νύμφη λέγουσιν· ἔρχου· καὶ ὁ ἀκούων εἰπάτω· ἔρχου· καὶ ὁ διψῶν ἐρχέσθω· ὁ θέλων λαβέτω ὕδωρ ζωῆς δωρεάν». Εἰ τοίνυν τὸ γένος Δαβὶδ ἐστὶν ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρός, ὁ πρωϊνός, δῆλόν ἐστι τὸ κατὰ σάρκα τοῦ σωτῆρος ἑωσφόρον εἰρῆσθαι, οὗ προὑπῆρχε τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ γέννημα, ὡς εἶναι τοιοῦτον τὸ ἐν τῷ ψαλμῷ· ἐξ ἑμαυτοῦ σε γεγέννηκα πρὸ τῆς κατὰ σάρκα ἐπιφανείας. Τὸ γὰρ «πρὸ ἑωσφόρου» ἴσον ἐστὶ τῷ «πρὸ τῆς σαρκώσεως τοῦ λόγου». Ἔστιν ἄρα καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ φανερώς περὶ υἱοῦ κείμενα, εἰ καὶ περιττόν ἐστι περὶ τούτων ἀμφισβητεῖν.
- 29 Εἰ γὰρ τὰ μὴ κείμενα ἐν τῇ παλαιᾷ νεώτερά ἐστιν, λεγέτωσαν οἱ οὕτως φιλονεικοῦντες, ποῦ τῆς παλαιᾶς περὶ τοῦ Παρακλήτου πνεύματος εἴρηται; Περὶ πνεύματος μὲν γὰρ ἁγίου ἐλέχθη, περὶ Παρακλήτου δὲ οὐδαμῶς. Ἄρ' οὖν ἕτερόν ἐστι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἕτερος ὁ Παράκλητος, καὶ νεώτερος ὁ Παράκλητος, ἐπεὶ μὴ ἐν τῇ παλαιᾷ κεῖται; Ἀλλὰ μὴ γένοιτο ἢ νεώτερον εἰπεῖν τὸ πνεῦμα, ἢ διελεῖν καὶ ἕτερον εἰπεῖν τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ ἕτερον τὸν Παράκλητον. Ἐν γὰρ καὶ ταῦτόν ἐστι τὸ πνεῦμα καὶ τότε καὶ νῦν ἀγιάζον καὶ παρακαλοῦν τοὺς δεκτικούς αὐτοῦ, ὡς εἶς καὶ αὐτὸς λόγος υἱὸς εἰς υἰοθεσίαν ἄγων καὶ τότε τοὺς ἀξίους. Ἦσαν γὰρ καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ υἱοί, οὐ δι' ἄλλου, ἀλλ' ἢ διὰ τοῦ υἱοῦ τεκνοποιοῦμενοι. Εἰ γὰρ μὴ ἦν καὶ πρὸ τῆς Μαρίας υἱὸς ὁ τοῦ θεοῦ, πῶς πρὸ πάντων ἐστὶν ὄντων πρὸ αὐτοῦ υἱῶν; Πῶς δὲ καὶ πρωτότοκος, δεύτερος μετὰ πολλοὺς εὐρισκόμενος; Ἀλλ' οὔτε δεύτερος ὁ Παράκλητος (πρὸ πάντων γὰρ ἦν) οὔτε νεώτερος ὁ υἱός («ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ λόγος») καὶ ὡς ταῦτόν τὸ πνεῦμα καὶ Παράκλητος, οὕτως ταῦτόν ὁ υἱὸς καὶ λόγος· καὶ ὡς φησιν ὁ σωτὴρ περὶ τοῦ πνεύματος· «ὁ δὲ Παράκλητος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου», ταῦτόν λέγων καὶ οὐ διαιρῶν, οὕτως ὁ Ἰωάννης τὸ ὅμοιον διηγούμενος λέγει· «καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός». Καὶ ἐνταῦθα γὰρ οὐ διεῖλεν, ἀλλὰ τὴν ταυτότητα ἀπήγγειλεν. Καὶ οὐχ ὡς ἄλλος Παράκλητος, καὶ

ἄλλο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἐν καὶ ταυτόν, οὕτως οὐκ ἄλλος λόγος, καὶ ἄλλος υἱός, ἀλλ' ὁ λόγος μονογενής ἐστιν. Δόξαν γὰρ οὐκ αὐτῆς εἶπε τῆς σαρκός, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ λόγου. Ὁ τοίνυν τολμῶν διαιρεῖν λόγον καὶ υἱὸν διαιρεῖτω καὶ πνεῦμα καὶ Παράκλητον. Εἰ δὲ ἀδιαίρετον τὸ πνεῦμα, ἀδιαίρετος καὶ ὁ λόγος, ὁ αὐτὸς ὢν υἱὸς καὶ σοφία καὶ δύναμις. Τὸ δὲ ἀγαπητὸν καὶ Ἑλληνες ἴσασιν οἱ δεινοὶ περὶ τὰς λέξεις, ὅτι ἴσον ἐστὶ τῷ εἰπεῖν «μονογενής». Φησὶ γὰρ Ὅμηρος ἐπὶ Τηλεμάχου, τοῦ υἱοῦ Ὀδυσσεώς μονογενοῦς ὄντος, ταῦτα ἐν τῇ δευτέρᾳ τῆς Ὀδυσσεΐας. «Τίπτε δέ τοι, φίλε τέκνον, ἐνὶ φρεσὶ τοῦτο νόημα Ἐπλετο; πῇ δὲ θέλεις ἰέναι πολλὴν ἐπὶ γαῖαν, Μοῦνος ἑὼν ἀγαπητός; Ὁ δ' ὤλετο τηλόθι πάτρης Διογενὲς Ὀδυσσεύς, ἀλλογνῶτων ἐνὶ δῆμῳ.» Ὁ ἄρα μόνος ὢν τῷ πατρὶ ἀγαπητὸς λέγεται. Τινὲς τῶν ἀπὸ τοῦ Σαμοσατέως διαιροῦντες τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ υἱοῦ φάσκουσι τὸν μὲν υἱὸν εἶναι τὸν Χριστόν, τὸν δὲ λόγον ἄλλον εἶναι.

30 Καὶ τούτου πρόφασιν λαμβάνουσιν ἀπὸ τῶν Πράξεων· ὁ καλῶς μὲν ὁ Πέτρος εἶπεν, αὐτοὶ δὲ κακῶς ἐκδέχονται. Ἔστι δὲ τοῦτο· «Τὸν λόγον ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὗτός ἐστι πάντων κύριος». Φασὶ γάρ, ὡς τοῦ λόγου διὰ Χριστοῦ λαλήσαντος, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν προφητῶν· «τάδε λέγει κύριος», ἄλλος μὲν ἦν ὁ προφήτης, ἄλλος δὲ ὁ κύριος. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ὁμοίον ἐστὶν ἀντιτιθέναι τὸ ἐν τῇ πρώτῃ πρὸς Κορινθίους· «Ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὃς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ὡς γὰρ οὐκ ἄλλος Χριστὸς ἑτέρου Χριστοῦ τὴν ἡμέραν βεβαιοῖ, ἀλλ' αὐτὸς ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἡμέρᾳ βεβαιοῖ τοὺς ἀπεκδεχομένους, οὕτως τὸν λόγον ἀπέστειλεν ὁ πατὴρ σάρκα γενόμενον, ἵνα δι' ἑαυτοῦ ἄνθρωπος γενόμενος κηρύξῃ. Εὐθέως γοῦν ἐπάγει· «οὗτός ἐστι πάντων κύριος». Κύριος δὲ πάντων ὁ λόγος ἐστίν. <Ἀπὸ τοῦ Λευιτικοῦ.

31 > «καὶ εἶπε Μωσῆς πρὸς Ἀαρών· πρόσελθε πρὸς τὸ θυσιαστήριον, καὶ ποιήσον τὸ περὶ τῆς ἁμαρτίας σου καὶ τὸ ὀλοκαύτωμά σου, καὶ ἐξίλασαι περὶ σεαυτοῦ καὶ τοῦ οἴκου σου, καὶ ποιήσον τὰ δῶρα τοῦ λαοῦ καὶ ἐξίλασαι περὶ αὐτῶν, καθάπερ ἐνετείλατο κύριος τῷ Μωσεῖ». Ἰδοὺ τοίνυν ἐνταῦθα καίπερ ἐνὸς ὄντος τοῦ Μωσέως ὡς περὶ ἑτέρου Μωσέως αὐτὸς Μωσῆς λέγων ἐστίν· «καθάπερ ἐνετείλατο κύριος τῷ Μωσεῖ». Οὕτως τοίνυν καὶ περὶ τοῦ θείου λόγου, ἐὰν λέγῃ ὁ μακάριος Πέτρος, ἀποσταλέντος τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐ χρή ἕτερον μὲν τὸν λόγον, ἕτερον δὲ Χριστὸν νοεῖν, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν διὰ τὴν ἔνωσησιν τὴν πρὸς θεῖαν αὐτοῦ καὶ φιλόανθρωπον συγκατάβασίν τε καὶ ἐνανθρώπησιν. Εἰ δὲ καὶ νοοῖτο διχῶς, ἀλλ' οὐχ ὡς τοῦ λόγου κεχωρισμένου, κατὰ τὸν θεσπέσιον Ἰωάννην· «καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο», εἰρηκότα, «καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν». Τὸ ἄρα καλῶς καὶ ὀρθῶς εἰρημένον πρὸς τοῦ μακαρίου Πέτρου κακῶς καὶ στρεβλῶς νοοῦντες οἱ τοῦ Σαμοσατέως ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἴστανται. Χριστὸς γὰρ τὸ συναμφοτέρον νοεῖται παρὰ τῇ θεῖᾳ γραφῇ, ὡς ὅταν λέγῃ· «Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία». Εἰ τοίνυν λέγει ὁ Πέτρος «τὸν λόγον διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπεστάλθαι τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ», τοῦτο σημαίνων νοείσθω, τὸν λόγον σαρκωθέντα τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ πεφανερῶσθαι, ἵν' ἢ συνάδων τῷ «καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο». Εἰ δὲ ἐτέρως ἐκεῖνο νοοῦσι καὶ τὸν λόγον μὲν, καθὼς καὶ ἔστι, θεῖον ὁμολογοῦντες, τὸν πρὸς αὐτοῦ ληφθέντα, ᾧ καὶ ἠνωσθαι πιστεύεται, ἄνθρωπον ἀπ' αὐτοῦ χωρίζουσι λέγοντες «διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ» αὐτὸν ἀπεστάλθαι, ἑαυτοῖς ἐναντία φθειγγόμενοι οὐ νοοῦσιν. Οἱ γὰρ ἐνταῦθα χωρίζοντες τῆς θείας σαρκώσεως θεῖον νοοῦσι, σμικρύνουσιν ἄρα ἀκούοντες αὐτὸν σάρκα γεγενῆσθαι καὶ τὰ Ἑλλήνων φρονοῦσιν, ὥσπερ οὖν καὶ φρονοῦσι, τροπὴν τοῦ λόγου τὴν σάρκωσιν τὴν θεῖαν ὑπολαμβάνοντες. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο· μὴ γένοιτο! Ὅν τρόπον γὰρ ἐνταῦθα τὴν ἀνέκφραστον ἔνωσιν ὁ Ἰωάννης κηρύσσει, «καταποθέντος τοῦ θνητοῦ ὑπὸ τῆς ζωῆς» καὶ αὐτοζωῆς ὄντος,

καθ' ἃ πρὸς τὴν Μάρθαν αὐτὸς «ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ» λέγων, οὕτως καὶ ὅταν λέγῃ ὁ μακάριος Πέτρος τὸ «διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ» ἀπεστάλθαι τὸν λόγον, τὴν θεϊαν ἔνωσην σημαίνει.

32 Ὡς γὰρ ἀκούων τις τὸ «ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο» οὐκ ἂν νομίσοι μηκέτι οὖν εἶναι λόγον, ὅπερ ἄτοπον, ὡς προεῖρηται, οὕτως καὶ λόγον ἀκούων τὸν συναφθέντα τῇ σαρκὶ τὸ θεῖον ἐν καὶ ἀπλοῦν νοεῖτω μυστήριον. Σαφέστερον δὲ καὶ ἀναμφισβήτητον παντὸς λογισμοῦ τὸ πρὸς αὐτὴν τὴν θεοτόκον πρὸς τοῦ ἀρχαγγέλου ῥηθὲν τὴν ἐνότητα τοῦ θείου λόγου καὶ ἀνθρώπου δείξειεν. Φησὶ γάρ· «πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται υἱὸς θεοῦ». Ἀφρόνως οὖν οἱ τοῦ Σαμοσατέως τὸν λόγον χωρίζουσι σαφῶς ἀποδειχθέντα ἡνωσθαι τῷ ἐκ Μαρίας ἀνθρώπῳ. Οὐκ ἄρα ἀπεστάλη δι' αὐτοῦ· ἀπέστελλε δὲ ἐν αὐτῷ λέγων· «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη». Ἔθος δὲ τοῦτο τῇ γραφῇ ἀπεριέργως καὶ ἀπλῶς τὰς λέξεις ἐκφράζειν· οὕτως γὰρ καὶ ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς τις εὐρήσει· «εἶπε» γάρ, φησι, «Μωσῆς τῷ Ῥαγουήλ τῷ Μαδιανίτῃ, γαμβρῷ Μωσῇ».

33 Οὐ γὰρ ἄλλος Μωσῆς ὁ λέγων, καὶ ἄλλος οὗ ἦν γαμβρὸς ὁ Ῥαγουήλ, ἀλλ' εἷς ἦν ὁ Μωσῆς. Εἰ γὰρ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ καὶ σοφία ὁμοίως χρηματίζει καὶ δύναμις καὶ δεξιὰ καὶ βραχίων καὶ ὅσα τοιαῦτα (ἥνεται δὲ φιλανθρώπως ἡμῖν τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν περιθέμενος καὶ ταύτῃ ἀνακραθείς), ἄρα αὐτὸς ὁ λόγος καὶ τὰ λοιπὰ εἰκότως εἴληχεν ὀνόματα. Τὸ γὰρ εἰρηκέναι τὸν Ἰωάννην ἐν ἀρχῇ μὲν εἶναι τὸν λόγον, καὶ τοῦτον πρὸς τὸν θεόν, καὶ αὐτὸν θεόν, καὶ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ χωρὶς αὐτοῦ γεγενῆσθαι μηδέν», πλάσμα τοῦ θεοῦ λόγου σαφῶς καὶ τὸν ἄνθρωπον δείκνυσιν ὑπάρχειν. Εἰ τοίνυν τοῦτον σαθρωθέντα εἰς ἑαυτὸν λαβόμενος πάλιν ἀνακαινίζει διὰ τῆς βεβαίας αὐτοῦ ἀνανεώσεως πρὸς διαμονὴν ἀτελευτότητον καὶ διὰ τοῦτο ἐνοῦται, εἰς θειοτέραν ἀνάγων αὐτὸν λῆξιν, πῶς οἷόν τε λέγειν διὰ τοῦ ἐκ Μαρίας ἀνθρώπου τὸν λόγον ἀπεστάλθαι, καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις, λέγω δὴ προφήταις, ἀποσταλεῖσι παρ' αὐτοῦ συναριθμεῖν τὸν τῶν ἀποστόλων κύριον; Πῶς δὲ καὶ κληθεῖν Χριστὸς ψιλὸς ἄνθρωπος; Ἦνωμένος δὲ τῷ λόγῳ εἰκότως χρηματίζει Χριστὸς καὶ υἱὸς θεοῦ, ἄνωθεν τοῦ προφήτου σαφῶς ἐκβοήσαντος τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν περὶ αὐτοῦ καὶ εἰπόντος· «Καὶ ἀποστελῶ τὸν υἱόν μου τὸν Χριστόν», καὶ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ· «οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός». Ἐκκληρώσας γὰρ τὴν ὑπόσχασιν εἰκότως ὑπέδειξεν, ὡς οὗτός ἐστιν, ὃν εἶπον ἀποστεῖλαι. Τὸ τοίνυν συναμφοτέρον νοῶμεν Χριστόν, λόγον τὸν θεῖον ἡνωμένον τῷ ἐκ Μαρίας ἐν τῇ Μαρίᾳ.

34 Ἐν γὰρ τῇ ταύτης νηδύϊ ὁ λόγος ἑαυτῷ τὸν οἶκον διεπλάσατο, ὃν τρόπον ἐξ ἀρχῆς τὸν Ἀδὰμ ἐκ τῆς γῆς, μᾶλλον δὲ θειοτέρως, περὶ οὗ καὶ Σολομών φησι τὸν λόγον εἰδῶς καὶ σοφίαν χρηματίζουσας φανερώς· «ἡ σοφία ὥκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον». ὃν καὶ ὁ ἀπόστολος ἐρμηνεύων λέγει· «οὗ οἶκός ἐσμεν ἡμεῖς», καὶ ἀλλαχοῦ δὲ «ναὸν» προσαγορεύει, καθότι πρέπον θεῷ ἐν ναῷ κατοικεῖν, οὗ καὶ εἰκόνα τὴν ἐκ λίθων τοῖς παλαιοῖς κτίζειν διὰ Σολομώντος προσέταττεν· ὅθεν τῆς ἀληθείας φανείσης πέπαυται ἡ εἰκὼν. Βουληθεῖσι γὰρ τοῖς ἀγνώμοσι τὴν εἰκόνα δεῖξαι ἀλήθειαν, τὴν δὲ ἀληθῆ οἴκησιν, ἣν καὶ ἔνωσιν σαφῶς πιστεύομεν, καθελεῖν οὐκ ἠπείλησεν, ἀλλ' εἰδῶς, ὡς αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τολμῶσι, φησὶν αὐτοῖς· «λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν», σαφῶς δεικνὺς ὁ ἡμέτερος σωτήρ, ὡς τὰ πρὸς ἀνθρώπων σπουδαζόμενα αὐτόθεν ἔχει τὴν διάλυσιν. «Ἐὰν γὰρ μὴ κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον καὶ φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, καὶ ἡγρύπνησαν οἱ φυλάσσοντες». Τὰ τοίνυν τῶν Ἰουδαίων λέλυνται· σκιά γὰρ ἦν· τὰ δὲ τῆς ἐκκλησίας ἡδραστὰι «τεθεμελίωται γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ πύλαι ᾗδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς». Ἐκείνων ἦν τὸ λέγειν· «πῶς σύ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν θεόν;» Τούτων μαθητὴς ὁ Σαμοσατεὺς ὑπάρχει ὅθεν εἰκότως τὰ παρ' αὐτοῦ τοῖς αὐτοῦ ἀπαγγέλλει· «ἀλλ' ἡμεῖς οὐχ οὕτως ἐμάθομεν τὸν Χριστόν, εἶγε αὐτὸν ἠκούσαμεν καὶ παρ' αὐτοῦ ἐδιδάχθημεν, ἀποθέμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, ἀναλαβόντες δὲ τὸν νέον τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ

ὁσιότητι τῆς ἀληθείας». Χριστὸς τοιγαροῦν τὸ συναμφότερον εὐσεβῶς νοείσθω. Εἰ δὲ καὶ τὸ σῶμα καλεῖ πολλαχοῦ ἡ γραφὴ «Χριστόν», ὡς ὅταν λέγῃ ὁ μακάριος Πέτρος πρὸς Κορνήλιον διδάσκων «Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὃν ἔχρισεν ὁ θεὸς πνεύματι ἁγίῳ», καὶ πάλιν πρὸς Ἰουδαίους «Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ἄνδρα ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀναδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς», καὶ πάλιν ὁ μακάριος Παῦλος πρὸς Ἀθηναίους «ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισεν, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν».

35 Ταῦτόν δὲ τῇ κρίσει πολλαχόσε τὴν ἀνάδειξιν καὶ τὴν ἀποστολὴν εὐρίσκομεν, ἐξ ὧν μανθάνειν ἔξεστι τῷ βουλομένῳ, ὡς οὐ διαφωνία τις ἐν τοῖς ῥήμασι τῶν ἁγίων, ἀλλὰ διαφόρως τὴν πρὸς τὸν ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον τοῦ θεοῦ λόγου ἔνωσιν γενομένην ὀνομάζουσι ποτὲ μὲν «χρίσιν», ποτὲ δὲ «ἀποστολήν», ἄλλοτε δὲ «ἀνάδειξιν». Τὸ τοίνυν λεγόμενον ὑπὸ τοῦ μακαρίου Πέτρου ὀρθὴν καὶ εἰλικρινῆ τὴν θεότητα τοῦ μονογενοῦς κηρύσσει, οὐ τὴν ὑπόστασιν χωρίζον τοῦ θεοῦ λόγου ἀπὸ τοῦ ἐκ Μαρίας ἀνθρώπου. Μὴ γένοιτο! Πῶς γὰρ ὁ ἀκούσας πολλαχῶς τὸ «ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἓν ἐσμεν» καὶ «ὁ ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τὸν πατέρα»; δι' οὗ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τὸ αὐτὸ «κεκλεισμένων τῶν θυρῶν» εἰσερχόμενον πρὸς πᾶσαν τῶν ἀποστόλων τὴν ξυνωρίδα, καὶ εἴ τι παρῆν ἐκ τούτου δυσπειθές, διαλύσαντα τῷ εἰπεῖν· «ψηλαφήσατέ με καὶ βλέπετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα». Καὶ οὐκ εἶπε, «τόνδε» ἢ «τὸν ἄνθρωπόν μου, ὃν ἀνείληφα», ἀλλ' «ἐμέ». Ὅθεν οὐδεμίαν συγγνώμην εὐρεῖν δυνήσεται ὁ Σαμοσατεὺς ἐκ τοσούτων τὴν ἔνωσιν τοῦ θεοῦ λόγου διελεγχθεὶς, καὶ ἀπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ θεοῦ λόγου, ἄρτι μὲν πρὸς πάντας τὴν πεῦσιν προσάγοντος καὶ πληροφορῶν ἀπὸ τε τοῦ φαγεῖν καὶ τὴν ψηλάφησιν ἐπιτρέψαι, ἢ δὴ καὶ γεγένηται. Πάντως γὰρ ὁ διδὼς τὴν τροφήν ἢ οἱ διδόντες ἦψαντο τῶν χειρῶν. «Ἐπέδωκαν» γάρ, φησιν, «αὐτῷ ἰχθύος ὅπου μέρος καὶ ἀπὸ μελισσίου κηρίου, καὶ φαγῶν ἐνώπιον αὐτῶν, λαβὼν τὰ ἐπίλοιπα ἀπέδωκεν αὐτοῖς». Ἴδου τοίνυν, εἰ καὶ οὐχ ὡς ὁ Θωμᾶς, ἀλλ' ὅμως δι' ἑτέρας μεθόδου τὴν πληροφορίαν αὐτοῖς παρέσχε ψηλαφηθεὶς. Εἰ δὲ καὶ τοὺς μῶλωπας ἰδεῖν θέλοις, παρὰ Θωμᾶ μάθε· «φέρε» γάρ «σου», φησὶν, «τὴν χεῖρα καὶ βάλε εἰς τὴν πλευράν μου, καὶ φέρε τὸν δάκτυλόν σου, καὶ βλέπε τὰς χεῖράς μου». Πλευρὰν ἰδίαν καὶ χεῖρας ὀνομάζων ὁ θεὸς λόγος καὶ ὅλον αὐτὸν ἄνθρωπον τε καὶ θεὸν ὁμοῦ, ἄρτι μὲν τοῦ λόγου καὶ τὴν αἴσθησιν τοῖς ἁγίοις διὰ σώματος, ὡς ἔστι νοεῖν, παρέχοντος τῷ εἰσελθεῖν τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, παρευθὺ δὲ σὺν τῷ σώματι παρεστῶς καὶ τὴν πληροφορίαν παρέχων. Ταῦτα τοῖς πιστοῖς εἰς βεβαίωσιν καὶ τοῖς ἀπίστοις εἰς διόρθωσιν εἰρήσθω συμμετρως. Διορθούσθω τοιγαροῦν καὶ Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς τῆς θείας κατήκοος γεγεννημένος φωνῆς «τὸ σῶμά μου» λέγοντος, καὶ οὐχὶ τὸν Χριστὸν ἕτερον παρ' ἐμὲ τὸν λόγον, ἀλλὰ σὺν ἐμοὶ αὐτὸν καὶ ἐμὲ σὺν αὐτῷ.

36 Τὸ γὰρ χρίσμα ἐγὼ ὁ λόγος, τὸ δὲ χρισθὲν ὑπ' ἐμοῦ ὁ ἄνθρωπος· οὐ χωρὶς οὖν ἐμοῦ Χριστὸς κληθεῖν ἂν, ἀλλὰ σὺν ἐμοὶ ὧν καὶ ἐμοῦ ἐν αὐτῷ. Τὸ τοίνυν ἀποστολὴν τοῦ λόγου σημαίνεισθαι ἔνωσιν δηλοῖ τὴν πρὸς τὸν ἐκ Μαρίας Ἰησοῦν, ὃς ἐρμηνεύεται σωτήρ, οὐ δι' ἕτερόν τι, ἀλλ' ἢ διὰ τὸ τῷ θεῷ λόγῳ ἡνῶσθαι. Ταῦτόν σημαίνεισθαι τὸ ῥητὸν τοῦτο τῷ «ὁ πέμψας με πατήρ», καὶ «ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, ἀλλ' ὁ πατήρ με ἀπέστειλεν». Τὴν γὰρ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἔνωσιν, σὺν ᾧ γνωρισθῆναι ἀνθρώποις ἦν δυνατὸν τὴν ἀόρατον φύσιν διὰ τῆς ὀρωμένης, «ἀποστολήν» ὠνόμασεν. Οὐ γὰρ δὴ θεὸς τόπους ἀμείβει καθ' ἡμᾶς τοὺς ἐν τόποις κρυπτομένους, τῷ τῆς σμικρότητος ἡμῶν σχήματι τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐν σαρκὶ ἐπιδεικνύμενος· πῶς γὰρ ὁ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληρῶν; Ἀλλὰ τῆς ἐν σαρκὶ παρουσίας ἕνεκα τὴν ἀποστολὴν οἱ δίκαιοι ὠνόμασαν. Εἴτα οὖν καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς λόγος· Χριστὸς οὖν ὁ ἐκ Μαρίας θεὸς ἄνθρωπος, οὐχ ἕτερός τις Χριστός, ἀλλ' εἷς καὶ ὁ αὐτός· οὗτος πρὸ αἰώνων ἐκ πατρός, οὗτος ἐπ' ἐσχάτων ἐκ τῆς παρθένου, ἀόρατος τὸ πρὶν καὶ ταῖς ἐν οὐρανῷ δυνάμεσιν ἁγίαις, ὁρατὸς νυνὶ διὰ τὴν πρὸς τὸν ὀρώμενον ἄνθρωπον ἔνωσιν, ὀρώμενος δέ, φημι, οὐ τῇ ἀοράτῳ θεότητι, ἀλλὰ τῇ τῆς θεότητος

ἐνεργείᾳ διὰ τοῦ ἀνθρωπείου σώματος καὶ ὅλου ἀνθρώπου, ὃν ἀνεκαίνισε τῇ οἰκειώσει τῇ πρὸς
ἑαυτόν. Αὐτῷ τὸ σέβας καὶ ἡ προσκύνησις, ὅς ἦν πρῶην καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας·
ἀμήν.